

לשון לעם

האקדמיה ללשון העברית

מחזור מב • חוברת ד • תמוז התשנ"א

עורכים: שושנה בהט, יוסף עופר

תוכן העניינים

- משה בר-אשר - כפלות בעברית 123
רפאל ניר - "מבוקשת בחורה מסודרת למטרת נישואין" -
על משמעותה של דו-משמעות 129
יהודה פליקס - מונחי פריחה והנצה במקורות 136
יגאל ינאי ויוסף עופר - "וְסִימָנָךְ" - סימנים בלשון העברית 142
רפאל בנימין פוזן - ערעור העיצורים הגרוניים בשפה העברית -
"מלוא הין" 146
בן-ציון פישלר - העוגה וחבית היין 149
בירורי לשון
אזלת-יד, הלך-רוח, תל-אביב רבתי 151
על מדוכת הלשון
הפסיק 154
מכתבים למערכת 156
נתקבלו באקדמיה 158
שעשועי לשון 159

©
כל הזכויות שמורות, התשנ"א

כתובת המערכת: האקדמיה ללשון העברית, ת"ד 3449, ירושלים 91 034

סדר ועריכה במחשב: האקדמיה ללשון העברית
דפוס גרף-חן, ירושלים

(דוּבְלָטָה בלעז). למשל צָחוּק (מן צ-ח-ק) וְשָׁחוּק (מן ש-ו-ק) בעברית
המקרא הן שתי צורות שונות שנגזרו מן השורש הקדום צ-ח-כ (השווה
בערבית ضحك). העיצור צ (ḏ, בערבית ض) נעתק בעברית הקדומה לצד"י;
וצד"י זאת, שהיא עיצור נחצי, דימתה אליה את הכ"ף והפכה אותה לנחצית:
קו"ף, ומכאן צ-ח-ק (כלומר היה כאן תהליך של הידמות - אסימילציה
בלעז). ש-ח-ק משקף שינוי מאוחר שחל בצ-ח-ק; נתרשח כאן תהליך הפוך
של היבדלות (דיסימילציה), שבו בטלה הנחציות של הצד"י בשל שכנותה
לקו"ף הנחצית.

גם מַצִּיק (מן צ-ו-ק) וּמַעִיק (מן ע-ו-ק) שבפסוק "הנה אנכי מַעִיק
תחתיתם כאשר תַּעִיק העגלה המלאה לה עמיר" (עמוס ב, יג) הם גלולים
נבדלים של שורש שמי קדמון אחד (צ-ו-ק); זה נתגלגל בעברית לצ-ו-ק
ובארמית לע-ו-ק וממנה הוא הגיע אל העברית. נראה שהשמות עָקָה
וּמוֹעָקָה שבמקרא הם נגזריו ["הקשיבה לי וענני אריד בשיחי ואהימה.
מקול אויב מפני עֶקֶת רשע וגו'" (תהלים נה, ג-ד); "שְׁמַת מוֹעָקָה במתנינו"
(שם סו, יא)]. אף המלה תוֹשָׁבֶת שעניינה 'בסיס, יסוד' (כגון: "בסיס הוא
תושבת" בתרגום פירוש המשניות לרמב"ם, בכלים כד, ו, ובעברית שלנו
"תוֹשָׁבֶת הכדורים" בכלי נשק) והמלה תוֹתֵבֶת (כגון "שן תותבת", במשנת
שבת ו, ה) הן שתי חלופות דקדוקיות שמוצאן הראשון אחד, זו מן י-ש-ב
העברי וזו מן י-ת-ב הארמי.

אף לָלַל ואחותה הנדירה לִלַל ("שָׁמַר מה מלילה, שָׁמַר מה מְלִיל" - יש' כא,
יא) הן שתי חלופות של שם אחד, *לָלַל (layl). זו נתגלגלה - כנראה בשני
להגים שונים של העברית - בשתי דרכים. באחת נתקיימה הדוֹתְנוּעָה: לָלַל
(ואולי אפילו נתרחבה: layil) בדומה לָזַית, עֵין, בֵּית וכיוצא בהם. ובשנייה
נתכווצה לַצִּירִי: לִיל (lēl) כמו בשם חֵיק. וכך יש לראות את חֵיל/חַל
שבמקרא וחֵיל שבלשון חז"ל (כמנוקד בכתב-יד). כגון: "וַיֵּאבֶל חַל וחומה"

(מידות א, ט), "יצתה כת הראשונה וישבה לה בחר הבית שנייה בְּחִיל" (פסחים ה, י), כאן וכאן מדובר בחומה. השם הקדמון hayl נתקיים בלהג האחד (לשון המקרא) בכיווץ הדו-תנועה: חִיל/חַל, ובלהג השני (לשון חכמים, על-פי מסורת כת-ב-היד הנאמנים) בקיומה של הדו-תנועה: חִיל.

המצוי בענייני בלשנות יודע שחוקי המעתק המתגלים במערכת ההגיים (עיצורים או תנועות) במעבר משלב לשלב בתולדות הלשון, הם חוקים סדירים. היינו, אם הגה כלשהו הופך להגה אחר, השינוי הוא סדיר בכל מְלִי הלשון. כך למשל ההגה השמי הקדום /d/ (בערבית د) נעתק בקביעות בעברית לזי"ן (z) ובארמית לדל"ת (d). ומכאן בעברית זָהב כנגד זָהב הארמי (מִן ד־ה-ב השמי הקדום) וכן זָכר כנגד זָכר (מִן ד־כ-ר הקדום של אִס־השמית). ועוד דוגמה: ההגה הקדום /z/ (בערבית ظ) השתנה בקביעות בעברית לצד"י ובארמית לטי"ת, כגון קִיץ העברי כנגד קִיט הארמי, וצור לעומת טור וכיוצא בהם. לפיכך כאשר אתה מוצא באותה לשון שני גלגולים שונים של שורש קדום אחד, יש להניח ברוב המקרים שהאחד הוא מקורי בלשון והשני הוא שאול, או לפחות מדובר בשני מימושים של שני להגים שונים (כגון חִיל וְחִיל שנזכרו לעיל). רק לעתים רחוקות עשויה צורה אחת לשקף את המהלכים הסדירים שפקדו את הלשון, וצורה אחת עשויה לשקף שינוי פרטי שנתרחש בתוך הלשון או בתוך הלהג עצמו, כגון צָחוק. במלה זו מעתק צ' לצד"י משקף את חוקי הלשון הסדירים, אבל מעבר הצד"י לשי"ן במלה שָׁחוק מעידה על שינוי מבודד שנתרחש במלה אחת.

ואכן, הנזקק לרוב הכפלות בעברית יגלה ברוב רובן שבו-זוג אחד הוא עברי והשני שאול מלשון אחרת, על פי הרוב מן הארמית ובמיעוט המקרים גם מלשונות אחרות – בעיקר מן האכדית ומן הערבית. לעתים אנו מוצאים שְׁלֻשׁוֹת (שְׁלֻשׁוֹת) וְרִבְעוֹת (רִבְעוֹת) של שמות בעלי מוצא אחד המשמשים יחד בעברית, כפי שנראה להלן.

בני הזוג בְּפֻלּוֹת עשויים לשמש זה בצד זה ללא הבדל של ממש בהוראתם. כגון: הַצִּיק ונגזריו צוֹקָה וּמְצוֹקָה וְהַעִיק ונגזריו עָקָה וּמוֹעָקָה. או רָץ העברי וְרָהַט (צורתו העברית של רָהַט הארמי), ששימשו בספרות בהוראה שווה. כגון: "פנו ימינה ורהטו בחלקה זו והגבירו מהירות" (ס' יזרה, שיירה של חצות, תל-אביב תש"י, עמ' 19). רהטו משמשת חלופה זיהה

בהוראתו, במעט או בהרבה. העיון מלמד, שהמלה העברית ממשיכה לשמש בעיקר במשמעות הכללית, והמלה השאולה הוראתה מצומצמת יותר. היא מנוצלת לעתים קרובות לשימוש ייחודי, המבטא גזרה אחת של המשמעות הכוללת המובעת בבני-הזוג העברי. נדגים את הדבר בקצרה, עם שאנו נותנים דעתנו בעיקר לעברית החדשה.

נחזור אל **רָץ** ו**רָחַט** שהזכרנו זה עתה. ר-ה-ט משמש בלשוננו כיום לציון כתיבה, דיבור או קריאה הנעשים במהירות ובשטף: כתיבה רהוטה (קורסיבית), קריאה רהוטה, דיבור רהוט. לעומת זאת, **רָץ** ו**רִיצָה** משמשים בעיקר לציון ההוראה הכללית. **רָץ** ו**רָחַט** - זו וזו עניינן אחד מעיקרא. אבל בעברית שלנו נתייצב בהן הבדל בהוראה. **הקִיץ** הוא השם במשמעות הכללית המציינת את העונה עצמה, 'ימות החמה', וה**קִיט** מציין את 'נופש הקִיץ', המרגוע ופעילות העונג של הקִיץ'. ונגזרו ממנה גם **קִיטָן** וגם **קִיטָנָה** (בפי ילדים רבים שומע אני את ההגייה **קִיטָן** [keytan]), **קִיטָנָה** [keytana]). א' אבן-שושן מזכיר במילונו גם את הפועל **קִיט** - 'בילה את נופש הקִיץ'. ולפי שפעילות המרגוע אינה מוגבלת עוד - לא בארצנו ולא מעבר לים - לקִיץ בלבד, אנו שומעים באמצעי התקשורת ובשיחת יום-יום וקוראים (בעיתון ובמודעות) את הצירופים: "קִיט חורפִי", "קִיטָנָה אביבית", "קִיטָנָה לילדים לחופשת הפסח" וכיוצא באלה.

פָּזַר ו**בָּדַר** הן צורות חיות בלשון. מי שפִּזַּר (מן פ-ז-ר) מעותיו בעברית הריהו **כמבדרן** (מן ב-ד-ר) בארמית. ואכן אתה מוצא בספרות שימושים זיהים בשני השורשים כגון: "אבק זה שכבר נתפזר ונתבדר בכל ארבע פינות העולם" (כתבי מ"ז פיארבג, תל-אביב תשכ"ג, עמ' 66). אבל בלשון החיה נתייחד **הבידור** למשמעות של פיזור הדאגות והטרדות של יום יום, ובידור הוא שעשוע. ומכאן "תכניות הבידור" למיניהן, והבדרן והבדרנות. הזדהות המשמעות של **בדרן** עם זו של **לָץ** אף הולידה שימושי-משנה קרובים, כגון: בדרן - 'מי שאינו רציני', כעדות שיח זה שקלטו אזניים: "אני נפגע רק מאנשים רציניים ולא מבדרנים שכמותך" (מפיו של ח"כ על חברו; וזו הרי תופעה נדירה, כידוע, במקומותינו...).

השם העברי **פָּסָא** ידוע בארמית בצורה **פָּרְסָא**, כגון: "הִנָּחַת מִן פָּרְסָא

גם צחק וגם שחק, גם גיחך וגם חייך הם גלגולים שונים של שורש אחד קדום (ראה: י' קוטשר, מלים ותולדותיהן, ירושלים תשכ"א, עמ' 104-106). לפנינו אפוא רבעה של פעלים זיהים במוצאם. שני הראשונים ידועים כבר בעברית המקרא, והשניים האחרים חדרו לעברית מן הארמית בתקופות מאוחרות. צוחק ומשחק הוראותיהם כיום ידועות כשימושים כוללים, מחייך נצטמצם למי שצוחק צחוק קל, והמגחך - ובמיוחד מגוחך - מביע את הצחוק הלעגני; אדם מגוחך הריהו אדם נלעג כלשהו.

בעברית שלנו נוהגים כיום שוכן (ושכן), סוכן וסגן (וסגן) בהוראות נבדלות לחלוטין. רק עינו הבוחנת של החוקר היא המבחינה בשלשה זו שמוצאה אחד. מתברר (כפי שהראה פרופ' קוטשר בספרו הנזכר לעיל, עמ' 107-109) שסוכן הנמצאת כבר במקרא ["לך בא אל הסוכן הזה" (יש' כב, טו)] וסגן/סגן המשמשת גם במקרא גם בלשון חכמים ["והסגנים לא ידעו אנה הלכתי" (נחמיה ב, טז)]; "הסגן מימינו וראש בית אב משמאלו" (יומא ג, ט)] נכנסו לעברית מן האכדית (במישרין או בתיווכה של הארמית).

ועוד שלשה: השם קלאפטע המשמש כינוי גנאי לאישה קשה ומרשעת בא מן היידיש לשוננו. לדעת החוקרים, אינו אלא גלגול של פלבתא (או פלבתא) הארמית, ונמצא שפלבה העברית מקיימת את ההוראה המקורית של השם, והצורה הארמית (בגלגולה ביידיש) נתייחדה למי שאימצה את תכונותיה השליליות של בת-זוגו של הכלב. בצד אלה שימשה, לפחות בדור הקודם, גם צ'לבה, שהיא ההגייה הכפרית של כלבה בערבית של ארץ ישראל. זו נתייחד שימושה לציין את ברהפלוגתא ובמיוחד בפי ילדים (זהו אזאת שאין מדברים אתם, שנמצאים אתם 'ברוגז').

נעיר כאן שבפי יהודי צפון אפריקה - ובמיוחד בפי יהודי מרוקו - משמשת הפלבה קלב/קלב. קלב (kalb) הוא בעל החיים עצמו, וקלב (xalab) - צורה מלאכותית שנהגה בעיקר בלשון הסתרים - היא כינוי לגוי [רע]. יש להניח שנמנעו מן המלה קלב העברית בשל קורבת הגייטה בפייהם (kilb; כמו גפן - gifn, פרק - pirq) לקלב (kalb) בערבית.

בתוך צמדי המלים, שאחד מהם עברי ומשנהו ארמי, יש גם כאלה ששורשם בשתי הלשונות הוא אחד, ורק הבדלים אחרים בתורת ההגה

כצורתה בעברית כן צורתה בארמית. אבל בארמית הבבלית צורת היסוד שלה היא **שְׁאַלְתָּא** (בתוספת צורן הידוע **א־** בסוף המלה, שבטל כוחו כמיידיע), כמו **מְלִכּוּתָא**, **רְבוּתָא** ועוד. **שְׁאַלְתָּא** (בהגייה הרווחת: **שְׁאַלְתָּא**) של הארמית הבבלית משמשת, כידוע, גם בעברית שלנו לצד **שְׁאַלָה** העברית. **שְׁאַלָה** משמשת במשמע הכללי והמקיף, ו**שאלתא** מביעה 'שאלה פורמלית, פומבית' במוסד ציבורי וכדומה. ומכאן: "חבר כנסת פלוני הגיש **שאלתא** בכנסת". מי שמרבה בשאלות עשוי להיקרא "בעל השאלות", ואכן שמעתי לבר-אוריין אחד שְׁכִינָה בשם זה אדם המרבה בשאלות (ונומצא מתעלה לדרגתו של רב אחאי גאון בעל השאלות, הידוע לכמה מבני ירושלים רק בזכות הרחוב הנושא את שמו בשכונת קריית משה...); אבל שמעתי לח"כ שְׁכִינָה את חברו המרבה בשאלות בסתם כינוי **שְׁאַלְתָּן**.

וראוי להזכיר כאן גם את הכפלות הסמנטיות. בזה מכוון אני לצמדי המלים – אחת עברית ואחת ארמית – הנבדלות זו מזו בַדְלוֹת מפליגה מבחינת גיזרון, כגון י-צ-א העברי ונ-פ-ק הארמי; שניהם משמשים בעברית במשמע זיהה בשמות העצם **יצאנית** ו**נפקנית**. אבל בעברית החדשה נתייחד נ-פ-ק להוצאת ציוד מן המחסנים, בעיקר בלשון הצבא (**ניפק** ו**נופק** ציוד), ובלשון הכלכלה מציין **ניפוק** הוצאה של מטבע חדש וה**נפקה** מציינת הוצאה של איגרות חוב. וידוע גם השימוש "ה**נפיקו** בול חדש". **שאלה** העברית ו**בעיה** (> בעיא, מן ב-ע-א) שבאה מן הארמית מקבילות בשימושיהן מעיקרא. **בְּעִיָּא** היא צורת הבינוני בְּעִי – 'שואל, נשאל, נדרש, מתבקש', בתוספת צורן היידוע הארמי **א־**. צורת בינוני זו, המשמשת כשם עצם לכל דבר, חדרה אל העברית בימי הביניים ונתפסה – כשמות רבים אחרים ממין זכר – כשם עברי לא-מידע בנקבה. ומכאן צורת הריבוי **בעיות**. בלשונונו כיום נתייצב הבדל ברור למדי בין שני השמות. **שאלה** משמשת פְּמֵלָה הכללית (question); כנגד זה **בעיה** נתייחדה לציון פרובלמה בכל תחום מתחומי החיים, ובכלל זה פרובלמה במתמטיקה, כלומר 'שאלה מסובכת שנדרש מאמץ כדי לפתרה'. אף נגזרו ממנה שם התואר **בעייתי** (פרובלמטי) והשם המופשט **בעייתיות** (פרובלמטיות).

ועוד דוגמה: הוא **חתול** הוא **שונרא**; אבל במינוח המקצועי ביקשו לייחד את השם **שׁוּנְרָה**, **שׁוּנְרָה** לציון 'חתול בר'. ויש עוד הרבה כיוצא באלה כפלות סמנטיות, כלומר שמות או פעלים נרדפים. מלכתחילה הריהם נרדפים בעלי

במשמעות. אולם גם בהם מופיעות הבחנה

הארמית היא אחותה הנאמנה של העברית המלווה אותה זה שלוש אלפים שנה, בחייה של העברית כלשון דיבור ובחייה כלשון תרבות בלבד לכתיבה ולתפילה. הארמית השפיעה הרבה טובה על העברית כדבריו של רא"ם ליפשיץ (ראה **זכרונות ועד הלשון העברית**, מחברת ד, ירושלים תרע"ד, עמ' 20). ואין לך תקופה מתקופות הלשון העברית שלא ניכרה בה השפעתה של הארמית החל בעברית המקרא ועד לימינו; וסוגיה זו שאנו דנים בה בכלל זה.

בסוגיית הכפלות הייתה הארמית לעברית מה שהיו היוונית והלאטינית לשונות אירופה החדשות. גם בלשונות אלו משמשות זו בצד זו כפלות (ולעתים גם שלשות ורבעות) שאחת מהן היא צורה אפיינית ללשון המקומית ורעותה היא יוונית או לאטינית. כגון *feuille* בצרפתית ('עלה, דף נייר') ו-*folio* ('גיליון נייר בגודל מסוים' וכדומה), האחת משקפת מלה שנתגלגלה לפי חוקי הלשון הצרפתית והאחרת באה כצורתה בלאטינית. וכך בספרדית: *habla* ('דיבור') ליד *fábula* ('מָשֶׁל'); הראשונה היא מלה ספרדית רגילה, והשנייה היא מלה למדנית שבאה מן הלטינית. ויש עוד רבים כיוצא באלו.

בסיכום הדברים: כפלות רבות – חלופות בדקדוק או חלופות סמנטיות – משמשות בעברית שלנו. מעטות הן חלופות פנימיות בתוך העברית המשקפות שתי צורות מלהגים שונים (גם לשונות אחרות מכירות תופעות כאלה), ורבות הן חלופות שאחת מהן היא צורה עברית מקורית והאחרת שאולה מלשון אחות. רוב המלים השאולות הערוכות בכפלות בתוך העברית באו מן הארמית. יש מהן כפלות שלא נבדלו זו מזו בהוראותיהן (כגון **קטן וזוטא** או **זוטר**; **שניוני ותנייני**), ורק בספרות ניצלו את בן הזוג הארמי לעושר (או לשגב) סגנוני כשימושים שנזכרו לעיל (רהטו במקום **רצו**, **נתבדר** ליד **נתפזר**). ונראה שגם בני הזוג **ליל וליל** מנוצלים כיום להבחנה סגנונית בספרות, בעיקר בשירה (**ליל** מזומן בפי משוררים מבקשי צורות נדירות או נצרכי חריזה). ויש כפלות שנתקבעה בהן הבחנה קטנה או גדולה במשמעות.

[וראה גם חיבורי מקומה של הארמית בעברית החדשה, הרואה אור בהוצאת האקדמיה
הלאומית למדעים, סעיפים 43–47.]

התופעה הקרויה "דו-משמעות" (להלן: דומ"ש) מופרת בכל לשון טבעית. לפעמים אנו מתייחסים אליה כאל תופעה תקשורתית פתולוגית, כלומר כאל הפרעה בתקשורת הלשונית, ולפעמים כאל קוריוז או כגילוי של יצירתיות. בכל מקרה מדובר במשפטים או במבעים (המבע הוא מימוש של משפט - בדיבור או בכתובה) שניתן לפרשם בכמה רמות של משמעות.

מן הבחינה התקשורתית ראוי להבחין בין הכוונה של המוען (כלומר - זו של הדובר או הכותב) לבין האפקט שנוצר אצל הנמען, הקולט את השדר הלשוני ומפענח אותו. מבחינתו של המוען יש שהדומ"ש היא מכוונת, ואילו במקרים אחרים היא נוצרת באקראי, ללא כוונה מפורשת מצד המוען או אף בניגוד לכוונתו. גם בקוטב הקליטה של השדר, כלומר אצל הנמען, יש להבחין בין תפיסה חד-משמעית של התוכן לבין הבחנה בדומ"ש הטמונה בשדר. במקרים רבים, בין אם הדומ"ש מכוונת ובין אם היא מקרית, אין היא גוררת בהכרח אפקט של דומ"ש גם אצל הנמען.

יש סוגות (ז'אנרים) של כתיבה, שבהן השימוש בדומ"ש מתקבל כלגיטימי, למשל במערכונים סאטיריים ובמודעות פרסומת. שימוש כזה שכיח בכתיבה הומוריסטית או אירונית, שאפשר למצוא בה בצד המשמעות "הפשוטה" והגלויה גם מסר נסתר. המוען מלווה כאילו את דבריו בקריצה, לאמור: "אל תסתפקו רק במובנם של הדברים כפשוטם, אלא קאו בכך רמז למשמעות אחרת, והמבין יבין..." שימוש כזה בלשון טיפוס, למשל, לקטירה הפוליטית. בכתיבה ההומוריסטית יוצרות האמירות הדו-משמעיות אפקט של הנאה בדומה להנאה הנובעת מפתרון של חידה.

השימוש המכוון בדומ"ש אינו נחלתה הבלעדית של הכתיבה ההומוריסטית. נמצא אותו גם בהצהרות פוליטיות, שהנסתר בהן מרובה לפעמים על הנגלה, וכן בשירה, שהדומ"ש מגיעה בה לעתים עד לדרגה של מעין "כתב חידה", הניתן לפירושים מפירושים שונים. הכתיבה הספרותית

ששמו בתודעתו יותר מפירוש אחד לדברים הכתובים, ואולי אף יהסס לבחור בין הפירושים, או ישלבם למעין פירוש מורכב. אין אפוא מקום להנחה, שבכל סוג של הבעה לשונית יש לכל משפט משמע מוגדר אחד ויחיד. אדרבא – בסוגי כתיבה מסוימים יש לצפות הן מן המוען והן מן הנמען למודעות לרמות שונות של משמעות.

כדי להבין את התופעה, שהיא כאמור נפוצה למדי בכל לשון טבעית, מן הראוי לעמוד תחילה על הבחנה בסיסית: מה בין דו-משמעות ובין פוליסמיה? פוליסמיה היא תופעה מילונית, והיא מתבטאת בריבוי של משמעים מילוניים לאותה מלה. יש הרואים גם בפוליסמיה עצמה סוג של דו-משמעות, אולם, כפי שנראה להלן, כל אחת מן התופעות הללו שייכת למישור לשוני שונה, ומן הראוי להבחין ביניהן.

כל המתבונן במילון ייווכח לדעת, כי לרבות מן המלים המתועדות בו יש יותר ממשמעות אחת. ככל שהמלה שכיחה יותר בשימוש, הריה נוסה "לספוג" עומס סמנטי גדול יותר, כלומר – לספח אליה מובנים נוספים. נתבונן, למשל, באוסף אקראי של מלים: מֶרְקֶז, עמוּד, עבודה, מושב, תנועה, סגור, מגר, לוח, לחתום, להפקיד, לקרוא, לקבל, לדחות, לפגוע. לכל אחת מהן יש לפחות שני משמעים שונים במילון (ובחלק מהמקרים אף שלושה ויותר). משום כך מלים אלה הן פוליסמיות; אולם אם ניתקל במלים אלה בתוך משפטים ספציפיים, הרי במרבית המקרים לא יהיה למאזין או לקורא כל קושי להחליט, איזה מן המשמעים השונים מתאים להקשר הנתון. מכאן שמלים פוליסמיות אינן גורמות בהכרח דו-משמעות כשהן משוּבצות במשפטים.

התופעה הקרויה "דו-משמעות" (ambiguity) אינה נתונה אפוא במישור המילוני, המופשט מן ההקשר, אלא במישור התחבירי-הקשרי. לכן אפשר לראות את הפוליסמיה לכל היותר כפוטנציאל לדומ"ש, אולם רק לעתים רחוקות יחסית מתממש הפוטנציאל הזה. מקובל להגדיר דומ"ש כתכונה של משפט העשוי לייצג תכנים שונים, חלופיים, ובלשון התחביר הטרנספורמטיבי: כמבנה-שטח של משפט שנוצר כגלגול (טרנספורמציה) של מספר מבני-עומק. מלה פוליסמית עשויה לגרום דומ"ש אם המשפט שהיא משוּבצת בו ניתן לכמה פירושים.

במקרה זה 'מבוססת מבחינה כלכלית'. האם גורמת המלה הפוליסמית במקרה זה דומ"ש במשפט שהיא משובצת בו? לפי התפיסה הבלשנית המקובלת - המשפט שלפנינו הוא אכן דומ"ש, שכן מתוך המשפט עצמו, כאשר הוא מנותק מ"סביבתו" הלשונית או הנסיבתית (כלומר מן הסיטואציה שבה נוצר), אין לדעת אם הכוונה לבחורה אוהבת סדר או לבחורה בעלת ביסוס כלכלי. לפי תפיסה זו הדומ"ש היא תכונה של משפט יחיד, שאינו בתוך הקשר, ללא התחשבות ב"סביבה הטקסטואלית" הרחבה (macro-context) מצד אחד ובהקשר הנסיבתי (situational context) מצד אחר. אולם תיתכן גם תפיסה שונה, שלפיה יש לראות את המבע כחד-משמעי אם ההקשרים הנזכרים משמשים כמעין "מסננים" שבכוחם "לפתור" את הדומ"ש ולהצביע על פירוש אפשרי אחד בלבד.

ההקשר הנסיבתי קשור בממד שחדר בדור האחרון אל הדיון הבלשני, ובמיוחד לתחום הסמנטיקה - הממד הפרגמאטי. קנה המידה הפרגמאטי מחייב אותנו לבדוק - בצד ההקשר הלשוני - גם את ההקשר הנסיבתי והבין-טקסטואלי (כלומר - הקשר לתכונות המשותפות לסוג של טקסטים). אם ננקוט גישה זו, לא נוכל להסתפק בשאלה: "האם המשפט שלפנינו ניתן לכמה פירושים?" אלא יהיה עלינו לשאול גם: "באילו נסיבות הושמעו הדברים?" או - "מהו המשלב או הסוגה (הז'אנר) שבמסגרתם נאמרו (או נכתבו) הדברים?"

בדוגמה שלפנינו נלקחה המובאה ממודעה במדור השידוכים של עיתון יומי בישראל, ולכן ניתן לפתור את הדומ"ש מכוח "ההלימות המשלבית" (או "הבין-טקסטואלית"). המשמעות ההולמת משפט זה במסגרת המשלב של מודעות השידוכים היא 'בחורה מבוססת מן הבחינה הכלכלית'. אפשר לראות במשמעות זו את "בררת המחדל" הסמנטית (כלומר - המשמעות הלא-מסומנת) של המבע במסגרת המשלב; אילו הייתה הכוונה למשמעות האחרת, יש להניח שהמוען היה מציין זאת במפורש (למשל, היה משתמש בביטוי אוהבת סדר במקום במלה **מסודרת**). ואכן, הפסיכולוגיה של הבנת הנקרא מלמדת, כי בתודעתם של מרבית הקוראים מצויות "סכמות-ז'אנר" (כלומר - תבניות טיפוסיות לסוגות שונות של כתיבה) המסייעות

המשלב, או הסוגה, הוא רק אחד מן הסוגים של ההקשר הפרגמטי. הנמען עשוי להסתייע גם בסוגים אחרים של מידע: "ידע העולם" (כלומר – מידע כללי על המציאות הסובבת אותו) וכן מידע על אירועים אקטואליים. לצרכן הישראלי במרכול לא יהיה כל קושי לפרש את השלט **כאן מוכרים עוף מוכשר בלי ראש**. למרות הפוטנציאל הפוליטי של המלה **מוכשר**, הוא יבחר במשמעות ההלכתית-היהודית, שהרי "ידע העולם" שלו קובע, כי המלה **מוכשר** במשמעות שבתחום האינטלקט או המיומנויות (כלומר – 'בעל כישרון') עשויה לשמש כתואר לאדם בלבד, ומכאן שהכוונה בשלט היא מן הסתם לבשר עוף שעבר תהליך של הכשרה.

בכותרת 15 הודים טעמו משקה ביתי – ומתו משובצת המלה הודים, שהיא פוליסמית בעברית הישראלית; היא ניתנת לשני פירושים: 'בני מדינת הודו' או מעין קיצור של 'תרנגולי הודו'. אם נתייחס להקשר הלשוני המצומצם, הרי שני המובנים עשויים להתקבל על הדעת. אולם אם הכותרת מתפרסמת בעיתון ישראלי, יש להניח שהמוען מכוון למשמעות השנייה, שאם לא כן מה טעם מצא העורך לכלול ידיעה כזו בעיתון ישראלי? במקרה זה יחליט הקורא על בחירת המשמעות על פי שיקולים הנוגעים ל"ערך החדשותי" של הידיעה בהתאם למקום ולזמן של הפרסום, וגם זה סוג של הקשר נסיבתי.

לא כל המקרים של דומ"ש נעוצים במלה פוליסמית. בחלק ניכר מהם נגרמת הדומ"ש עקב גורמים מבניים: לעתים מבנה המבע מאפשר יותר מקריאה אחת. תופעות כאלה של דומ"ש מצויות לרוב בכותרותיהם של עיתונים יומיים. כותרות העיתון, מאחר שהן מנוסחות בצורה תמציתית-אליפטית, הריהן פגיעות במיוחד לדומ"ש מסוג זה, המכונה דומ"ש מבנית. כך, למשל, הכותרת **מעשה מגונה ברכב משטרה** מאפשרת לכאורה שתי קריאות חלופיות, על פי תפקודו התחבירי של הצירוף "רכב משטרה": מושא (עקיף) או מתאר המקום. אולם הפירוש הראשון אינו סביר במקרה זה, משום שקשה לתאר "מעשה מגונה" שמושאו רכב משטרה. סביר יותר להניח שהכוונה למקום שבו בוצע המעשה. בקריאת הכותרת הזאת נעזר אפוא הקורא במידע רקע (כלומר "ידע העולם"),

שמניי (ללא נשוא) ולא כמשפט "תקני", אולם במשלב של הכותרות החדשותיות חזקה על הקוראים שיפרשו אותה כמבע פרדיקטיבי, ש"מבנה התשתית" שלו הוא 'מעשה מגונה נעשה ברכב משטרת'.

במשפט **יצחק לומד בישיבה** מצוי עירוב של שני סוגי דומ"ש. מצד אחד המלה **ישיבה** היא פוליסמית, משום שהיא מציינת הן מוסד תורני והן את מצבו של היושב (ותיתכן גם אפשרות שלישית – 'אספה של אנשים לצורך דיון בנושא מסוים'). במשפט שלפנינו ניתן לראות את הדומ"ש כנובעת לא רק מפוליסמיה אלא גם מקפץ של תפקידים תחביריים: המלה **בישיבה** עשויה לשמש הן כמתאר האופן ("כיצד הוא לומד") והן כמתאר המקום ("היכן הוא לומד"). ההקשר הרחב עשוי לספק לנמען רמזים לגבי המשמעות המתאימה.

בגלל אופיו של הכתיב העברי, המספק ייצוג חלקי בלבד לתנועות, מרובים יחסית המקרים של הומוגרפיה (מלים שוות-כתיב, אך שונות בהגייתן ובמשמעהן) בטקסטים עבריים שאינם מנוקדים. ההומוגרפיה היא מקור שכיח למדיי לדומ"ש בטקסטים כתובים (להבדיל מטקסטים מדוברים). במקרים כאלה הגורם לדומ"ש נעוץ במציאותה של תיבה (כלומר – מלה כתובה), העשויה להיקרא בכמה דרכים. לדוגמה: **את חובות הקבלנים יגבו במרץ**. האם הכוונה לדרך גביית החובות, או לחודש שבו יגבו אותם? במקרה זה, כך יש להניח, יסייע ההקשר הלשוני הרחב יותר ("הקשר המאקרו") בבחירת המשמעות המתאימה. דוגמה אחרת, הלקוחה ממדור הכלכלה של עיתון יומי, היא הכותרת **הריבית על המשכנתאות תופחת**. המלה **תופחת** גורמת דומ"ש, משום שניתן לקרוא אותה בשתי דרכים: כצורת הבינוני בבניין קל של השורש ת-פ-ח (תִּפְחַת), או כצורת העתיד בבניין הופעל של השורש פ-ח-ת (תִּפְחַת). במקרה זה שתי דרכי הפירוש מנוגדות ממש זו לזו מבחינה סמנטית.

מצויים שני סוגים נוספים של דומ"ש, ויש הרואים אותם כנתונים מחוץ לדיון הבלשוני, משום שאין הם נעוצים בגורמים "בלשניים" במובן המסורתי. נביא כאן דוגמה לכל אחד מן הסוגים הללו.

שר החוץ פגש את שר האוצר בפתח משרדו. במקרה זה אין הדומ"ש נעוצה במובנים מילוניים שונים של מלה מסוימת ואף לא בהומוגרפיה או

לאחור, כאשר הדובר או הכותב מכוון לאדם או לעניין שנזכר לפני כן בצורה מפורשת). בדומ"ש מסוג זה עשויה השייכות הדו־משמעית להתבטא הן בקישור לאזכורים שבאותו משפט והן לאזכורים המשובצים באחד המשפטים האחרים שבטקסט (בדרך כלל במשפט הקודם).

הדוגמה השנייה היא מתחום הדומ"ש הפרגמאטית. בתחום זה מדובר על האפשרות לפרש בדרכים שונות את "פעולת הדיבור", כלומר את כוונתו של המוען. המבט **יבוטלו הגירות הכלכליות** יכול להביע משאלה (למשל – אם המבט מופיע כססמה מצוירת בהפגנה), אולם הוא עשוי לבטא גם מידע חדשותי (למשל – ככותרת לידיעה בעיתון יומי). נקל לראות, כי בדוגמה זו אין בעיה של דומ"ש "לשונית" – מילונית או תחבירית; הדומ"ש הפרגמאטית מתבטאת בכך, שבאותו מבע ניתן לעשות "פעולות" שונות. דומ"ש כזו עולה, כמובן, כאשר אין ודאות לגבי ההקשר הפרגמאטי שהמבט משוקע בו ולגבי כוונתו של יוצר המבע.

נסכם אפוא: התופעה הקרויה "דו־משמעות" טיפוסית לכל לשון טבעית (להבדיל משפות מלאכותיות, דוגמת "שפות מחשב"). אין לראות בה בהכרח "פתולוגיה לשונית"; יש מקרים שהדומ"ש נוצרת בהם במכוון על-ידי המוען, ויש שהיא נוצרת ללא כוונת מכוון. בשני המקרים הנמען עשוי לתפוס אותה כדומ"ש, וייתכן גם שלא יתפוס אותה כדומ"ש כלל; במקרים רבים אין הנמענים מודעים כלל לדומ"ש פוטנציאלית הטמונה בניסוח המבע. מן הראוי להבחין בין דומ"ש לשונית, טקסטואלית ופרגמאטית. זו הלשונית מתחלקת לדומ"ש מילונית, הנגרמת מחמת השימוש במלה פוליסמית, ולדומ"ש מבנית, הנגרמת בגלל מבנה תחבירי הניתן לשני פירושים לפחות. בצד הסוגים הללו תיתכן גם דומ"ש בגלל כתיבה שווה של מלים שונות (הומוגראפיה). מבחינת קשרי אזכור בטקסט ראוי להזכיר גם את האפשרות של דומ"ש אנאפורית, כאשר קיימות דרכים שונות לקישור של אזכור בטקסט לאזכור קודם. במישור הפרגמאטי נוצרת דומ"ש כאשר אין בהירות לגבי "פעולת הדיבור", כלומר ביחס לכוונתו של המוען. התופעה

כדי שלא להוציא את הנייר חלק, נביא כאן קצת דוגמאות מספרותנו הישנה והחדשה
לניצול מלים דרמשמעיות כאמצעי ספרותי, בשירה רצינית ובשירה לשם שעשוע
(המערכת):

הַלְנֶצֶחַ תָּמָה / תְּהִי גְלוּיֹת צָמָה,

בָּזָה וְשָׁמָּה / לְמָזָה וְשָׁמָּה?

וּבֹן-הָאָמָה / הָעֵטְנִי אֵימָה,

כִּי בִיד רָמָה / קֶשֶׁת רָמָה.

וְאֶהְיֶה – בָּמָה / לְאֶהְלִיבָמָה,

וְאֶהְלִיבָה מָה / תִּיחַל עוֹד וְכָמָה

(רבי יהודה הלוי)

ביאורים: תָּמָה – כינוי לישראל; גְלוּיֹת צָמָה – סימן להשפלה; מָזָה וְשָׁמָּה – צאצאי אדום;
וּבֹן הָאָמָה – ישמעאל; קֶשֶׁת רָמָה – ירה בקשתו; ואהלי... – מקדשי היה לבמה של
הנוצרים, צאצאי אהליבמה אשת עשו; אהליבה – כינוי לירושלים (יחזקאל פרק כג).

עַל מָה עֲלָמָה עַל מַעַל מָה

עֲלָמָה עַת יִשְׁקֹט עַת יָדוֹד

אוּ בּוֹ תַחֲפֹץ אוּ יָד תַקְפֹץ

וְתַצּוֹ לוֹ לִין דוֹד אוּ לְנִדוֹד

(מחברות עמנואל הרומי)

אֵי-יָמֵי אֵי-שָׁם אָמַר אֵי-מָה

וּכְבֹּר פִּחְדוֹ מִלֹּא אֵימָה

*

הַמְשָׁלִיכִים בֵּינָם חֲכוֹת

צָרִיכִים לְדַעַת לַחֲכוֹת

(חנניה רייכמן, פתגמים ומכתמים)

ולבסוף ידיעה ששודרה ברדיו לפני חודשים מספר. דויהמשמעות כאן היא כמובן לא־
מכוונת: הפצוּע הַתחִיל לַשְׁתוֹת דָם.

מונחי פריחה והנצה במקורות

פרח, פריחה, נץ, ניצה, ניצן, הנצה, סמדר, ציץ, הצצה, שגשוג, גבעול

ידוע לרבים, ששמות צמחים ובעלי חיים שאנו משתמשים בהם היום אינם זיהים תמיד עם שימושם במקורותינו. ניתוק צִמְנו מחיי הטבע במשך דורות הוא שגרם לזיהוי המוטעה, ורק עיון מדוקדק וההתוודעות המחודשת לטבע מביאים להבנת המונחים שבמקורות על בוריים. נתברר, שמצויים הרבה צמחים ובעלי חיים שאינם הצמחים ובעלי החיים הנזכרים בשמות אלו במקרא ובמשנה. כך, למשל, לגבי שמות ירקות ממשפחת הדלעניים, כגון קישואים ודלעת. אין הם זיהים עם המינים שאנו אוכלים בימינו, באשר אלו הובאו מן העולם החדש, מאמריקה. אשר למלפפון, שמו היווני מעיד שהוא הפרי הקרוי בימינו מָלוּן. הערמון הוא הדולב ולא עץ הקסטניה שאינו גדל בארץ.

דוגמות מעין אלו מצויות גם בשמות מעולם החי. תָּן שבמקרא הוא עוף לילה ולא שאקאל. תָּאז אינו הג'מוס; שָׁן אינו מין ארנב, ועוד. במקרה האחרון תיקנו חובבי הטבע את השיבוש וקראו שָׁן למין המצוי על הסלעים. אבל במקרים רבים נשתרש השיבוש ללא אפשרות של תיקון המעוות.

לשרשרת זו שייכים גם מונחים בהתפתחות הפרח ובהנצה, ונתחיל בפרח ובפריחה. חוששני שאהיה מן המתמיהים בקבעי שבשום מקום במקרא אין הפרח אותו חלק הצמח הרבגוני, שאנו מריחים ושמים לפעמים באגרטל לנוי. ברור שלא נוכל לשנות את המונחים שנשתגרו, אבל המעיין במקורותינו והמבקש לעמוד על טיבם האמיתי חייב להשתחרר מפירושם בימינו ולראות את משמעם במקומם.

ביסודו של דבר אין פורח אלא 'עץ, מצמיח, מתרומם'. כך לגבי "עוף פורח" וכך לגבי "שחין פורח" ומעין זה לגבי התפתחות הצמחים, שעיקר דיונונו יהיה בהם. להלן נברר את המשמעות האמיתית של הכתובים בנידון ונסתייע בדברים מן המקרא ומספרות חז"ל.

1. פֶּרֶחַ, פְּרִיחָה בַּעֲצִים בַּהוֹרָאת לַבִּלְבּוֹב

א. "וְהָיָא כְּפֶרֶחַת עֵלְתָה נֶצֶה, הַבְּשִׁילוֹ אֲשַׁכְּלֵתִיָּה עֲנָבִים" (בראשית מ, י). כאן צוינו שלושה שלבים בהתפתחות הגפן: פריחה, הוצאת הנץ והבשלת הפרי. פריחה כאן היא השלב הראשון: הבלבוב, הופעת הפקעים של העלים (הקרויים בעברית החדשה ניצנים) והתפתחותם. בחיק העלים בוקעים הנצרים הנושאים את אשכולות הניצה הזעירה (בפסוקנו – "נץ"), שממנה מתפתחים הענבים. "כפרחת" כאן מציינת את שלבי ההתעוררות של שריגי הגפן, לאחר תרדמת החורף, והוא הבלבוב שבא עם הוצאת הפקעים והתפתחותם.

ציור א: 1. נצר עם פקעי לבלבוב
2. בד של שקד ועליו ציץ

ב. "וְהָנָה פֶּרֶחַ מִטָּה אַהֲרָן לְבֵית לוי, וַיֵּצֵא פֶּרֶחַ וַיֵּצֵץ צִיץ וַיִּגְמַל שְׁקָדִים" (במדבר יז, כג). שוב לפנינו שלושה שלבים: פריחה, הצצה, גמילת הפרי. הפריחה כאן היא, כמו בפסוק הקודם, ההתעוררות מן התרדמה. "וַיֵּצֵא פֶּרֶחַ" – הוציא את פקעי הבלבוב – של העלים והניצה. אלה מופיעים בשקד בפרק זמן אחד, אך בשקד הניצה ממהרת להיפתח – "וַיֵּצֵץ צִיץ" (ציור א). אחר־כך "וַיִּגְמַל שְׁקָדִים" – הבשילו השקדים – הפרי המתפתח מַשְׁחֵלֶת הניצה, ומכאן שהכתוב

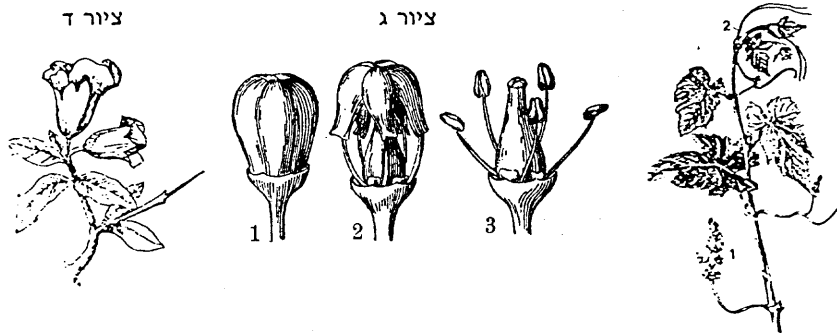
"וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר אֲבָחַר בּוֹ – מִטָּהוּ יִפְרֹחַ" (שם, פס' כ) – פירושו: מטהו יתחיל לבלבב.

בגמילת הפרי של השקד ציינה המשנה שני שלבים: התפתחות הפרי הירוק, שציפתו ראויה למאכל, דבר שמתרחש שבועות אחדים לאחר חנטת הניצה. על הכתוב "מקל שקד אני ראה..." כי שקד אני על דברי לעשתו" (ירמיה א, יא) – אמרו חז"ל: "הלזו הזה, משהוא מוציא את נצו ועד שהוא גומר את פרותיו – עשרים ואחד יום". ההבשלה הסופית של גלעין השקד, באה חודשים אחדים לאחר הופעת הניצה. על כך אמר אחיקר החכם: "בני אל תֵּאָצֵץ כְּשֶׁשָׁקָד, הַשּׁוֹקֵד לַהֲנֵץ וּפְרִיּוֹ יֵאָכַל לְאַחֲרוֹנָה, אֲדָךְ הַשֶּׁפֶל כְּתוּת, הַמֵּאֲחֵר לַהֲנֵץ – וּפְרִיּוֹ יֵאָכַל לְרֵאשׁוֹנָה". לאור עובדה זו שהשקד מאחר בהבשלת פריו, נראה להסביר את הנס שנתרחש במטה אהרן, שהבלבוב, ההנצה והבשלת הפרי חלו בו בעת ובעונה אחת.

ג. "כְּתֵם־פֶּרֶחַ וּבֹסֶר גָּמַל יִהְיֶה נֶצֶה וְכָרַת הַזֹּלְזִלִּים בְּמִזְמֹרוֹת" (ישעיה יח, ה). סדר הדברים בפסוק מצריך הסבר: "כְּתֵם פֶּרֶחַ" – לאחר שיסתיים

- יבוא הכורת ויזמור את הזמורות קודם הבשלתן, בעודן טעונות אשכולות בוסר, כפי שמציין בראש הפסוק "לפני קציר", היינו קודם לעונת הבציר.
 ד. "נשכימה לכרמים, נראה אם פרחה הגפן, פתח הסמדר, הנצו הרמונים" (שיח"ש ז, יג). הרעיה מציעה לדוד לצאת לכרמים, לבדוק אם כבר מתקרבת עונת כלולותיהם. לפנינו שלושה שלבים בהתעוררות האילנות - שניים בגפן ואחד ברימון. "פרחה הגפן" היינו לבלובה, התעוררותה לאחר חודשי השלכת. באותה שעה מתפתחים העלים ומחיקם בוקעים נצרי הניצה (ציור ב). השלב הבא הוא הסמדר, והמדובר בניצת הגפן הזעירה, שמאות ממנה ערוכות על-גבי תפרכת האשכול. לראשונה הניצה סגורה, ונראית כענב בוסר זעיר; בהמשך: "פתח הסמדר" - נפתח עטיף הניצה (ציור ג) והאבקנים שלו מדיפים את ריחם העדין, והוא שכתוב "והגפנים סמדר נתנו ריח" (שם ב, יג). לאחר עונת פתיחת הסמדר בגפן, מתפתחת בעצי הרימון הניצה הגדולה והאדומה - הנצו הרמונים (ציור ד).

ציור ב

ציור ב: זמורת גפן "פורחת". בלבלוב רואים את ראשיתו של אשכול הניצה (1), את העלים הזעירים ואת הקנוקנות (2).

ציור ג: שלבי הסמדר: 1. עטיף סגור; 2. עטיף מתרומם; 3. "פתח הסמדר"

ציור ד: "הנצו הרמונים"

עד כאן הכתובים שמדובר בהם על המונח פרח בעצים - בגפן ובשקד - שמשמעו לבלוב לאחר שהתעורר העץ מן השלכת. השלב המכונה בימינו "פריחה" קרוי בכתובים אלה בשם ציץ (בשקד), נץ, ניצה וסמדר (בגפן),

והנָצָה ("נץ של רמון" בספרות חז"ל). בשום מקום אין הפריחה הוֹנֵסוֹת העץ
ב"פרחים" כמשמעם בימינו.

2. פֶּרֶחַ בהוראת צמיחת עשב

בכתובים אחרים מצינו את הפועל צוץ לצד פֶּרֶחַ או במקביל לו. ציץ משמעו הניצה ("פרח" בלשוננו) ופֶּרֶחַ משמעו נביטת עשב השדה וגדילתו בצפיפות:

א. בכתוב "בפרח רשעים כמו עשב ויציצו כל פעלי אָוֶן" (תהלים צב, ח) נמשלו המוני הרשעים לעשב השדה הפורח, היינו מְכֶסֶה בצפיפות את הקרקע. בהמשך: "ויציצו כל פעלי אָוֶן" – בין העשבים עולים ציצים המנצנצים ביופיים ובשלל צבעיהם. בימי השרב שבאביב הם נעלמים והולכים, והוא שנאמר בהמשך "להִשְׁמֵד עדי עד". תופעה זו נזכרת גם בפסוק "יבש חציר, נבל ציץ" (ישעיה מ, ז). הפרח שבפינו היום הוא הציץ הנזכר כאן.

ב. משמעות דומה יש לפרח בכתוב "הבאים יִשְׁרָשׁ יעקב, יִצִּץ וּפֶרֶחַ ישראל, וּמָלְאוּ פְנֵי תְּבֵל תְּנוּבָה" (ישעיה כז, ו). כפי שנברר להלן, מדובר כאן בשדות תבואה, שלעתיד לבוא ימלאו את העולם "תנובה" – ביבולם. "יִצִּץ" משמעו כאן, שלא כרגיל, נביטה והצצת הצמחים מן האדמה לאחר שהשרישו. ו"פֶּרֶחַ" כאן משמעו צמיחה והתרוממות מן הקרקע.

פריחה במיני הדשאים היא אפוא התרוממות מעל הקרקע, וזה הפירוש העולה מכמה פסוקים, ולדוגמה: "וּפֶרֶחַ כָּרֵאשׁ מִשְׁפָּט עַל תְּלָמִי שְׂדֵי" (הושע י, ד); "שָׂרָשׁ כִּמֶּךָ יִהְיֶה וּפֶרְחָם כֵּאֲבֹק יַעֲלֶה" (ישעיה ה, כד). "פֶּרְחָם" הם הצמחים הגדלים מעל לאדמה, בניגוד לשורשם הגדל תחתיה.

ג. "עַל כֵּן תִּטְעִי נְטָעִי נְעֻמִּים... בַּיּוֹם נְטַעְךָ תִּשְׁגָּשְׁגִי וּבִבְקָר זֶרַעַךָ תִּפְרִיחִי" (ישעיה יז, יא). "נעמנים" הם כנראה פקעות הכלנית ששימשה בפולחן האל נעמן (אֲדוֹנִיס). שעה שנוטעים אותן פקעות, הן מוציאות מהר את ניצתם (תרגום הפשיטתא למלה "תשגשגי": "נפיק סמדרה" – יוציא את הסמדר, הניצה). בהמשך "בבִּבְקָר זֶרַעַךָ תִּפְרִיחִי" הכוונה לשחלות הניצה, המפתחות זרעים רבים, המצויידים בציצות-שערות שהרוח מעיפה אותם. לפי זה שגשוג היינו "פריחה" בלשוננו; ו"תפריחי" יהא משמעו 'תצמיחי' – או תעפי – את הזרעים'.

הוא ימלא נאח ויבית ויבטח ויהא בגון חתולות, בא לחינט בבוהק - ומצאה שנעשתה גבעולין" (במדבר רבה ז, ד). גבעול קרוי במקרא ובספרות חז"ל השלב שהניצה מתפתחת לפרי יבש, וזאת, כנראה, על שם צורתו כמין גבעה. ושוב אנו עדים לזיהוי מוטעה בלשונו החדשה, שבה מכנים במונח גבעול את הענף המחזיק את הציץ (שהוא הפרח בלשונו). כללו של דבר: אף בדשאים אין הפרח והפריחה כמשמעם בלשונו היום.

3. פריחה והפרחה במשמעות החייאה, הורקה והתרוממות העץ

הפריחה וההפרחה שימשו במקראות רבים לציון ההתחדשות והלבלוב החוזר, כגון:

א. "אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו - מריח מים יפריח" - כאן מדובר על התעוררות העץ המת, המצמיח חליפין כנטיעה צעירה - "ועשה קציר כמו נטע" (איוב יד, ח, ט). משמעות דומה יש לחזון יחזקאל (יז, כד): "והפרכתני עץ יבש".

ב. בהוראת גדילה מהירה בא הכתוב "יחיו דגן ויפרחו כגפן" (הושע יד, ח). בכתוב "וקַעְלָה צדיקים יפְרוֹחו" (משלי יא, כח) הכוונה כנראה ללבלוב העלים והתחדשותם לאחר השלכת.

ג. "ותגל ערבה ותפרח כחבצלת, פרח תפרח ותגל אף גילת ורנן. כבוד הלבנון נתן לה, הדר הכרמל והשרון" (ישעיה לה, א). יונתן תירגם "פרח תפרח" מלשון שמחה (וכך גם אחת ההוראות של פרח בערבית), אך אפשר שהכוונה לתופעה המרנינה את העין - המדבר המוריק והמתכסה יערות, עציפרי וצמחיית בר בדומה ליערות הלבנון והאזורים הפורים של הארץ. דומה הדבר לחזון הפרחת דרך הגאולים (שם מא, יט): "אתן במדבר ארז שיטה והדס וכו'". אשר לביטוי "ותפרח כחבצלת", לכאורה מדובר כאן על המשמעות בלשונו החדשה, על הנצת צמח החבצלת, שהוא אחד מצמחי הבצל או הפקעת בעלי הניצה היפה. ברם אפשר כי הכוונה בעיקר לירק צמחים אלה הבוקעים מן הקרקע הצחיחה ומרעננים את סביבתם בירקותם כמו גם בניצתם.

ד. "אמלל בשן וכרמל, ופרח לבנון אמלל" (נחום א, ד). אין ספק שהכוונה כאן להתייבשות עצי הלבנון הרעננים ונבילת עליהם.

לא נתעלם מן העובדה שבביטויים "פרח שושן" או "כפתור ופרח" אפשר למצוא סימוכין למשמעות שיש לפרח בימינו. כך במיוחד בכתוב המציין כי שפתו של הכיור הייתה "כמעשה שפת כוס פרח שושן" (מל"א ז, כו; דהי"ב ד, ה). השושן הוא ה-Lilium, והכתוב אומר אפוא שצורת שפתו של הכיור הייתה כשפת עלי הכותרת של השושן, הגלולה קצת לאחור. אך רש"י פירש: "ומצויר פרח ושושן", ולפי פירושו "פרח" יכול להיות גם עלה, ואפשר שהכוונה לצורת העלים הצרים והארוכים הגדלים לאורך הבד הנושא את השושנים.

הכתוב שלפני כן מציין "ראש העמודים מעשה שושן". המדובר על צורת ששת עלי העטיף של השושן הצחור, שגילפיה בראשי העמודים. צורות מסוגננות של עלים ו"פרחים" דמויי שושן נמצאו על כותרות עמודים מימי הבית הראשון. כן נתגלתה בכותרות עמודים צורת "מקלעת פקעים ופטורי ציצים" (מל"א ו, יא), שהיא, על-פי לשון ימינו, מקלעת של ניצנים ופרחים קטנים מפרחי השושן. ואפשר שלצורות אלה כיוונו הכתובים על "פרח שושן". הוא הדין ב"כפתור ופרח" שבמנורת המשכן (שמות כה, לג ועוד) וכן "פרח" שבכלי המקדש (מל"א ז, מט).

בסיכום דיונונו נשוב ונאמר, שגם אם ביטויים מעטים סובלים גם את ההוראה של פרח כשימושו בימינו, יש אפשרות לפרש גם ביטויים אלו על דרך המשמעות שצינינו ברוב-רובם של הכתובים. גם אם לא נעקור את הפרח מן המשמעות שניתנה לו היום, כדאי להצמיח בצדו גם את הניצה לפרחי האילן ואת הציצים לפרחי השדה.

"וְסִימָנָךְ": סימנים בלשון העברית

במחזה "עוץ לי גוץ לי" מאת אברהם שלונסקי מנסה המלכה לפענח את שמו של האישון-הננס, על פי הכתוב בתוך ספר הרשומות:

"שִׁמְךָ אֲבָגָד?... אֶתְבָּשׁ?... תִּשְׂרָק?...
וּבִכְן בָּגָד כָּפֶת? וְסִשְׂרָץ? לְמִנְר?
בּוּמָף? גִּיכֶק? אֶתְחַעֵר?"

משבא המחבר לכתוב שמות מוזרים וקשים בעברית, לא יצר אותם מדמיונו, אלא השתמש במלים הקיימות בעברית מן המוכן. הוא השתמש בחלק מן הסימנים שבלשון, ויצר מהם את השמות המסתוריים והמאיימים. **אֲבָגָד** הוא סדרן של אותיות האלף-בית. **אֶתְבָּשׁ** הוא מפתח לכתב סתרים שבו האות ת"ו האחרונה באלף-בית באה במקום האות הראשונה אל"ף, ש"ן באה במקום ב"ת וכך הלאה. **תִּשְׂרָק** הוא סדר האלף-בית ההפוך, מן הסוף להתחלה. ומכאן לסימנים של קבוצות אותיות הקשורות לדקדוק העברי: **בָּגָד כָּפֶת** הוא סימן של האותיות המקבלות דגש קל בראש המלה ואחרי שווא נח, והגיתן משתנה בהתאם לכך. שאר הסימנים מציינים את חלוקת אותיות האלף-בית על פי מוצא הגיית העיצורים: **וְסִשְׂרָץ** הן אותיות השניים; **בּוּמָף** - אותיות השפתיים; **גִּיכֶק** - אותיות החד; **אֶתְחַעֵר** הן האותיות שאינן יכולות לקבל דגש (האותיות הגרוניות והאות רי"ש).

מלים המבוססות על נוטריקון הבא כדי להקל על הזיכרון אינן תופעה חדשה. הסימנים הראשונים הידועים הם מתקופת התנאים. **דצ"ך עד"ש באח"ב** הוא הסימן שנתן רבי יהודה במכות מצרים (דס, צפרדע, כינים, ערוב). כמפורש בהגדה של פסח. מזמן התלמוד ירשנו סימנים מרובים לסוגיות התלמוד. הסימן הידוע **יע"ל קג"ם** מציין את שש הסוגיות שבהן נקבעה ההלכה כדעת האמורא אביי במחלוקתו עם האמורא רבא, בניגוד לכלל הרגיל "אביי ורבא - הלכה כרבא". האות הראשונה בסימן זה, יו"ד, מציינת את סוגיית "יאוש שלא מדעת" שבתחילת הפרק השני של מסכת בבא מציעא. רבים מן התלמידים הצעירים פותחים בפרק זה את לימודם

בהערותיהם. חלק מן הסימנים הוא בארמית: מובא משפט בעל משמעות, וכל מלה רומזת לאחד מפסוקי המקרא שרצו לזכרם. לדוגמה: המשפט "הוון כלביא שאלין חכמה לסוסיא" (= היו הכלבים שואלים חכמה מהסוסים) הוא סימן זיכרון לחמשת פסוקי המקרא שבאה בהם צורת המקור **הָבִין**, וכל מלה רומזת לפסוק (לדוגמה: המלה **חכמה** רומזת לפסוק "**חכמת** ערום **הָבִין** דרכו" - משלי יד, ח; המלה **סוסיא** - לפסוק "אל תהיו **כסוס** כפרד אין **הָבִין**" - תהלים לב, ח).

אולם עיקר עיסוקנו כאן הוא בסימני זיכרון הקשורים ללימוד הלשון העברית. דומה שהסימן הקדום ביותר בתחום זה הוא הסימן **מנצפ"ד**, המציין את האותיות הסופיות בכתב העברי. הכתב נחשב חשוב ומקודש, והאמורא רב חייא בר רב תולה בנביאים את עניינן של אותיות אלו שצורתן בסוף המלה שונה מזו שבאמצע המלה, וקובע: "**מנצפ"ד** - צופים [= הנביאים] אמרו". וכבר עמדו בעלי התוספות על כך ששינה בעל הסימן את סדר האותיות כדי ליצור בסימנו לשון נופל על לשון: **מנצפד** רומז למלים "**מן** צופיד", כלשון הדרשה.

סימני הזיכרון בדקדוק הלשון ידועים לנו לראשונה מספר האגרון, מילונו של רב סעדיה גאון. בהקדמה לספר המחבר דן באותיות המשמשות בתצורת הפועל ומציינות ריבוי או קניין או את זמן הפועל. וכך אומר שם רס"ג:

האותיות המוספות בתחלת המלה המה **האובים קשתלן**. שבע מהן על היסודת [= שם הפעולה או צורת המקור] וההפוכה [= הפועל] המה **קשלום פה**. וארבע על הנהפכת לבדה [= רק בפועל] המה **איתן**.

אחד מן הסימנים שקבע רס"ג, **אית"ן**, מקובל עד היום לציון האותיות הבאות בראש הפעלים בצורות העתיד.

המדקדק מנחם בן סרוק, בעל **מחברת מנחם**, נתן גם הוא סימן משלו לאותיות השורש וסימן לאותיות התוספת. סימניו: **חט ספר גזע צדק** הן האותיות הבאות רק בשורשי המלים, ואילו האותיות הנוספות הן **שמלאכתו בינה**. ר' יונה אבן ג'נאח, בעל **ספר הרקמה**, הכיר את סימניו של מנחם, ובתחילה חשב להסתפק בהם ולא להמציא סימנים משלו, "מפני

עז גז חף צר, ולאותיות התוספת - שלומי אך תבנה. מוזרה היא ההנמקה לעדיפותם של הסימנים בעיניו: רק סימניו־שלו הם בעלי משמעות "מחוברים בעין, מה שאין כן בזולתם" (הרקמה, שער ה). נראה שכל סימן חביב על מחברו ונאה בעיניו...

יש מחברים ששאפו להבליט עוד יותר את חותמם האישי בסימניהם, ושיקעו בתוכם את שמם. דונש בן לברט בחר לציין את אותיות התוספת בסימן דנש הלוי אמת כטב. (שים לב למלה כטב, הבאה בדוחק הסימן. תלמידי מנחם, יריביו של דונש, עמדו על הדוחק בסימן והזדרזו להציע למחברו סימן "טוב" יותר: דנש הלוי טמא כתב...) לרבי שלמה בן גבירול מיוחס הסימן אני שלמה כותב. אם נשווה את שני הסימנים נוכל להבחין במחלוקת דקדוקית עמוקה: דונש כולל באותיות התוספת גם את האותיות דל"ת וטי"ת הבאות במקום הת"ו בבניין התפעל לפני צד"י או זי"ן (כגון בפועל נְצַטְדֵּק). רוב המחברים סברו שתמורות אלו של האותיות הבאות בשל נסיבות פונטיות מוגדרות אינן ראויות להיכלל ברשימת האותיות המשמשות.

גם אליהו הלוי בחר, בן המאה השש־עשרה, שיקע את שמו בסימן זיכרון לתנועות השונות, לפי השיטה המאוחרת הרואה בעברית חמש תנועות גדולות ולעומתן חמש תנועות קטנות. סימנו־אלי זה הוא טוב כולל את חמש התנועות הגדולות (פרקי אליהו, דף מח ע"ב).

הסימן הנאה ביותר לאותיות השימוש הוא ללא ספק מֶשֶׁה וְכָלֵב (חיברו הרז"ה, ר' שלמה זלמן הענא, בתחילת המאה הי"ח). לא רק משום שהוא מיוסד על שמות שני אנשים ידועים מן המקרא, אלא גם בשל המשותף לאותיות שבכל אחת מן המלים: אותיות משה בא אחריהן דגש חזק, ואילו אותיות וכלב ניקודן היסודי הוא בשווא. הרחבתו של סימן זה משמשת גם לקביעת הניקוד של האות אל"ף במלים מלשון אדנות שלפניהן אות שימוש. אמרו: משה מוציא וכלב מכניס. מוציא פירושו שהוגים ומוציאים בפה את האות אל"ף שאחר אות השימוש (כגון בפסוק "וּעֲבָד חֲפְשֵׁי מִצְרָיִם" - איוב ג, יט; זה גם משמעו של המונח הדקדוקי מפיק, המציין הוצאה בפה). ואילו לאחר אותיות וכלב אין "מוציאים" את האל"ף (כגון בפסוק "מה נֹאמֵר לְאֲדֹנֵי" - בראשית מד, טז). כמובן, סימן זה מבוסס על כך שמה

נסקור עתה סימני זיכרון דקדוקיים שנוסדו בזמננו. המשפט "עם הארץ
עלה להר לזבוח פר לחג" קושר את חמשת השמות שניקודם משתנה כאשר
הם באים ביידוע. ללא יידוע מנקדים עם, אֶרֶץ, הָרַ, פֶּר, חָג, וביידוע הָעֵם,
הָאֶרֶץ, הָהָר, הַפֶּר, הַחָג. במקום לשון את השמות החריגים האלה המקשים
על הזיכרון, בא הסימן וקושר אותם למשפט אחד בעל מובן. (בהערת אגב
נעיר, שהאקדמיה ללשון העברית החליטה להתיר גם את הניקוד הַחָג שלא
על דרך המקרא – על פי אחת ממסורות הלשון. בכך ביקשה לצמצם את
מספר הצורות החריגות בלשון).

סימן לזיכרון נקבע גם למלים שהדגש בא בהן לאחר תנועה גדולה. דגש
זה תמוה וקשה להסבירו על פי מבנה הלשון. יש מן המדקדקים שכינו אותו
”דגש לתפארת הקריאה”. באו בעלי הסימנים ושנו: **בְּתִים אֱלֹה לְמָה הִמָּה**
שְׁמָה? הִנֵּה! זְמָה!

יש וסימנים שהיו נהוגים בעבר משנים את צורתם על פי טעם דורנו. כך
למשל קרה בסימן המציין את השורשים בגזרת חסרי פ"י, והם השורשים
שפ' הפועל שלהם יו"ד אך הם נוטים על דרך פ"י (כגון: נָצַב מן השורש
י-צ-ב, הִצִּיעַ מן השורש י-צ-ע, יָצַק מן השורש י-צ-ק). בעבר השתמשו בסימן
בְּקָעַת גֵּר (לשורשים י-צ-ב, י-צ-ק, י-צ-ע, י-צ-ת, י-צ-ג, י-צ-ר). בספרי הלימוד
החדשים צירפו אליהם את השורש י-ז-ע ובא הסימן **תָּקַע בְּרָג וְהִזִּיעַ**.
האותיות המקבלות דגש קל הן **בגד כפת** (ובמקצת המקורות הקדומים –
כגון בספר יצירה – **בגד כפרת**). ניקוד הסימן בכתבי-יד עתיקים הוא **בְּגַד**
כְּפֶת, אך כיום מעדיפים את המשקל הסגולי וקוראים **בְּגַד כְּפֶת**, ויש שאף
דרשו את הסימן ופירושוהו 'כתונת של משוגעים'...

רגילים כיום לְדַבֵּר על אותיות אֶהְיֶה, המשמשות אִמּוֹת קריאה (אותיות
שאינן מסמנות עיצורים), אולם בתקופות קדומות היה סימן לעתים יְהוּא
– שם בעל משמעות.

כללו של דבר: בכל הדורות חיפשו הלומדים והמורים דרכים להקל על
הזיכרון ולחבר את קבוצות האותיות השונות שבדקדוק או את החריגים
בחוקי הלשון למלים בעלות 'צלצול' נעים לאוזן או למשפטים בעלי מובן
כלשהו. יש שניסו להטביע את חותמם האישי על הסימן ושיבצו בו את
שם, ויש שהתאימו את הסימן לטעם דורם כדי שיתיישב על הלב וייקבע

הגרוניות באזור הגליל הוא עובדה, והחוקרים חלוקים בדעותיהם רק במידת הטשטוש, עד היכן הגיע. קרוב לוודאי שבערים גדולות בגליל, שישבו בהן נכרים רבים, יד הלשון הזרה הייתה בהרס הגרוניות - ממש כהשפעתה של הלשון הזרה בימינו על יהודים דוברי עברית ממוצא הארצות שאינן בתחום הערבית.

אחד הסיפורים המפורסמים בעניין זה מובא במסכת עירובין נג ע"ב. מסופר שם על אותו בן הגליל שהלך והכריז: "אמר למאן, אמר למאן? אמרו ליה: גלילאה שוטה, חמר למירכב או חמר למישתי, עמר למילבש או אימר לאיתכסאה (= לשחיטה)". מקריאתו של בן-הגליל אמר לא נתברר אם כוונתו לקנות חמור (= חמר) לרכיבה או יין (= חמר) לשתייה, צמר (= עמר) למלבוש או כבש (= אימר) לשחיטה.

ואם יש חשד-מה, שהסיפור הזה מפי אחד מבני יהודה הוא על דרך הגזומה, אין ספק בעניין ההלכה בירושלמי, מסכת ברכות ד ע"ד, וזה לשונה של הברייתא שם: "תני: אין מעבירין לפני התיבה לא חיפנין (= אנשי חיפה) ולא בישנין (= אנשי בית-שאן) ולא טיבעונין מפני שהן עושין היהין חיתין ועיינין אאין" (חילוף בין ההגאים הקוליים א/ע או בין האטומים ה/ח).

למותר לצייין שערעור הגרוניות בארמית הבבלית היא תופעה כללית והיה בה כדי להשפיע על אחותה הלשון העברית. במסכת מגילה (כד, ע"ב) מסופר ששאלו את ר' חייא בן-בבל: "כשאתה מגיע אצל 'וחכיתי לה' (ישעיה ח, יז) לא נמצאת מחרף ומגדף"? ומסביר שם רש"י: "שהיה קורא לחיתין" היהיין, נראה כאומר והכיתין.

מעניינת העובדה, שהעדה השומרנית מקיימת עד עצם היום הזה שרידי מבטא קדום המשקף את ערעור הגרוניות, אף-על-פי שהלשון הערבית היא לשון יום-יום בפיהם, ובה, כמובן, הם מקפידים על עיצורי הגרון כראוי. למרות הדברים האמורים עד כאן אין לקבוע שערעור הגרוניות היה חזון נפרץ, שהרי כנגד אלה שלא היו ראויים להורידם לפני התיבה, היו רבים

המובאת להלן של חילוף ה"א באל"ף. הדברים יש בהם משהו מן הפלפול
התלמודי, ואף-על-פי שאינם בטוחים לחלוטין, יש בחריפותם טעם וריח
להתבשם מהם.

ש"ב

רפאל בנימין פוזן

"מלוא הין"

ביאור בתרגום אונקלוס על פי משנה עמומה

במסכת עדויות א, ג שנויה משנה סתומה: "הלל אומר: מלוא הין מים
שאוּבין פוסלין המקווה, אלא שחייב אדם לומר בלשון רבו".
מה עניין הנימוק "אלא שחייב אדם לומר בלשון רבו" לדברי הלל?
הרמב"ם בפירושו למשנה מביא בשם אביו את הביאור הבא: שמעיה
ואבטליון, רבותיו של הלל שנתגיירו, התקשו לבטא את האות ה"א. זו
נהגתה בפיהם כאל"ף ולפיכך במקום "מלוא הין" היו אומרים "מלוא אין".
הלל הבבלי תלמידם, אף שהגיינתו הייתה כבר נקייה ומסוגל היה לבטא הין
כמשפט, המשיך לומר אין משום "שחייב אדם לומר בלשון רבו".
על פירוש זה תמה הגר"א: וכי חייב אדם לאחוז בלשון רבו גם כאשר
לשון זו שגויה? שמעיה ואבטליון לא היו מסוגלים להגות אחרת – אך הלל
ששפתו צחה, מה טעם יחזיק בשגיאה? אלא, מסביר הגר"א, כך הצעתה של
המשנה: ניסוחה הקדום של ההלכה היה "הין מים שאובין – פוסלין
המקווה". ברם שמעיה ואבטליון חששו לשנות כך לתלמידיהם, שכן משום
מבטאם הלכוי עלולה הייתה הלכה זו להישמע מפיהם – "אין מים שאובין

תלמידים המשיך אף הוא כנוסח רבותיו "מלוא הין" משום "חייב אדם לומר בלשון רבו".

נמצא כי לדעת הגר"א נוספה תיבת מלוא למידת הנפח הין, כתרופה לתופעת ערעור האות הגרונית ה"א, הרווחת הרבה בארמית הבבלית. סיוע לפירוש זה של הגר"א יש למצוא בתרגום אונקלוס לפסוק בתורה המדבר על הכנת שמן המשחה. בין יתר הסממנים שמהם יש לרקוח את שמן הקודש מצווה התורה - "וקדה חמש מאות בשקל הקדש, ושמן זית הין" (שמות ל, כד). תרגום אונקלוס לביטוי "ושמן זית הין" הוא: "ומִשְׁחָ זֵיתָא מְלִי הִינָא". מה ראה אונקלוס להוסיף תיבת מְלִי שאינה בכתוב? לפי ביאור הגר"א למשנה הדברים נהירים: רק מידת ההין זקוקה לתוספת מְלִי שכן היא פותחת באות הגרונית ה"א. ולא כך ביתר מידות הנפת. ואכן התוספת מְלִי נאמרה רק ביחס להין ואינה מופיעה בתרגומי מידות נפח אחרות כגון לוג או אֵיפָה. השווה: "ולג שמן" (ויקרא יד, כא) - "ולוגא דמשחא" (ולא "ומלי לוגא דמשחא"). ומצינו כמו כן בתרגום יונתן בן עוזיאל: "ושמן הין לאיפה" (יחזקאל מו, ה) "ומִשְׁחָא מְלִי הִינָא לְמַכְלָתָא".

[מתוך הספר פרשן - ביאור לתרגום אונקלוס (בכתיבה)]

פרופ' נ"ה טורטשינר (טור-סיני), לימים נשיאה הראשון של האקדמיה, פרסם בשנת תרצ"ז חוברת בשם המבטא העליון, "לשם שיפור מבטא לשוננו בחיים". כדי להמחיש את חשיבות הגייתן הנכונה של האותיות ח"ת ועי"ן, כתב שיר קצר, ואנו מביאים אותו כאן:

"אַתָּה תִּקְבֵּל אֶת שְׁכָרְךָ, אָמַר הָאֶכֶר לַפּוֹעֵל, "אַבֵּל לֹא עָתָה;
הֲלֹא תִרְאֶה בָּעֵין / כִּי כֶסֶף לִפִּי שָׁעָה אֵין."
"הֲכִי קָרָא שְׁמֶךָ אֶכֶר", עֲנֵה הַפּוֹעֵל, / "שְׁאֲתָה שׁוֹכֵחַ לְדֹאג לְעֶקְרִי?
וְאִם אֵין בְּיָדְךָ לֶקֶזִים אִמֶּר, / מִכֹּר מִתְּבוֹאֲתְךָ עֹמֶר."
שֵׁב הַפּוֹעֵל אֵלָיו לְמַחֵר, / אַחֲרֵי שֶׁזָּה אֶת תְּבוֹאֲתוֹ מִכֶּר,
שְׁכָרוֹ קִבֵּל זֶה וּבָכֵן / נִפְרָד בְּשָׁלוֹם וּבְחֵן חֵן.

בלבד עברי את האמרה: You can't eat your cake and have it too.
(You can't have your cake and eat it too) (או: have it too)
אלא שעוגה זו קשה היא לעיכול, והגורם לכך הוא הפועל to have,
שאין לו תרגום הולם בעברית. המשתמשים בפתגם הזה נזקקים אפוא
לתחבולות לשוניות כדי למלא חסר זה: "אינך יכול לאכול את העוגה
ולשמור עליה / להחזיק בה / לאחוז בה" ועוד ועוד. הכוונה מכל-מקום
ברורה: משתי האפשרויות שלפניך עליך לבחור באחת, ועצם הבחירה דוחה
את האפשרות החלופית. האמרה באה אפוא להצביע על מצב בלתי אפשרי,
שיריבך - לרוב יריב פוליטי - מנסה לשכנעך שהוא הגיוני ואפשרי.

השימוש הרב הנעשה היום באמרה זו - בייחוד בעל-פה - עדות הוא
שהדובר המתווכח זקוק לביטוי קולע שיהיה בו כדי להזהיר מפני החשיבה
האירציונאלית של היריב.

הביטוי האנגלי מתועד כבר במאה ה-17 (wolde ye bothe eate
your cake and haue your cake); ובשינויים קלים במאה ה-19
(A man cannot eat his cake and haue it still). בגרסתו הנוכחית
הוא בא כבר במאה ה-19: You cannot both eat your cake, and
have it.

יש להניח שאף החברה העברית הקדומה נקלעה למצב, שבו הייתה
זקוקה להדגיש את האבסורד שבטיעון הכורך שתי פעולות מנוגדות זו לזו
בעת ובעונה אחת. איך תיארו חז"ל מצב שבו מנסים להשיג שני דברים
מנוגדים וליהנות משני העולמות? במדרש דברים רבא (ז, יא) אנו קוראים:

אמר לו הקדוש-ברוך-הוא: משה, כבר ביטלתי את שלי וקימתי את
שלך. אני אמרתי: 'ואשמידם' ואתה אמרת: 'סלח נא'. ונתקיים שלך.
ואף עכשיו מבקש אני לקיים את שלי ולבטל את שלך. אמר לו
הקדוש-ברוך-הוא: משה, אין אתה יודע מה לעשות? אתה רוצה

א"ר לוי: השופט כל הארץ לא יעשה משפט!! אם "עולם" אתה מבקש
- אין "דין". ואם "דין" אתה מבקש - אין "עולם". מה את תופש
החבל בתרין ראשין?

ואם אין די בביטוי זה להביע שביצוע דבר והיפוכו בד בבד אינו אפשרי
במציאות, הנה ביטוי היכול להמיר את הצירוף האנגלי, והיא אמרה
ששימשה בתקופת חז"ל. וזו לשונה (בבא בתרא טז ע"א):

משל לעבד שאמר לו רבו: שבור חבית ושמור את יינה!

ובשינוי קל בכתב־יד המבורג 165 ובכתב־יד פריס 1337:

משל לאדם שאומר לחברו: שבור חבית זו ושמור יינה!

הרי לך מימרה ציורית ועממית ששימשה בלשוננו בעבר ומקום לה גם
בעברית בת־זמננו.

יש לקוות, שמזלו של ביטוי זה ישתנה עם הפיכתו למטבע עובר לסוחר. משום־מה
מציין מילון עברי שלם של ראובן אלקלעי (עמ' 446) שמקורה של האמרה במסכת בבא
קמא (הנכון: בבא בתרא), ואילו במילון הלשון העברית הישנה והחדשה של אליעזר בן־
יהודה (כרך III, עמ' 1423) המובאה נרשמה (בטעות!) "שמור חבית ושמור את יינה", וכך
הוקחה עוקצה.

כך הוא: ראה הקב"ה שאין עוד כוח בעם ואין לו תשועה, על כן קם להושיעו. **אזלת יד** הוא צירוף של פועל נשוא עם נושא, כלומר היד – המסמלת את הכוח – אזלת, היינו הלכה או נסתלקה. התי"ו שבסוף המלה **אזלת** היא התי"ו הקדומה שנסתיימו בה כל הפעלים של הנסתרת בזמן עבר. היא נשלה בסוף התיבה ונשתיירה באמצעה כשהיא דבוקה לכינויים החבורים דוגמת **אַחֲזָתָנִי, אַחֲזָתָם וְאַחֲזָהוּ**. תי"ו זו הייתה אף בסיום שמות העצם, דוגמת "הבה לנו **עֲזָרָת מִצָּר**" (תהלים ס, יג), ונשתיירה בנסמך ולפני כינויי הקניין הדבוקים.

כללו של דבר: **אזלת** צורה פועלית היא בפסוק, והעדות על כך היא הטעמתה של המלה **אזלת** במלעיל, כפי שמורים טעמי המקרא. טעם המלה נסוג אחור מפני שהמלה **יד** מוטעמת בראשה, ובדרך-כלל אין נסיגת טעם חלה אלא במקום שההברה שהטעם עשוי להיסוג אליה פתוחה היא. הסבר זה הוא הכרח גם על פי התחביר: אחרי המלה **כי** חייב לבוא משפט ולא צירוף סמיכות. כך פירשו גם המפרשים. רש"י אומר בעקבות התרגום: "כשיראה כי יד האויב הולכת וחוזקת עליהם". אבן עזרא מסביר את התופעה מבחינה לשונית ואומר: "והתי"ו תחת ה"א, כי גם שתיהן סימני הנקבה, וכן 'נִשְׁבַּת לנשיא' (יחזקאל מו, יז)". צורה מיוחדת זו של הנסתרת מקבלת חיזוק גם מהשוואה ללשונות שמיות אחרות כגון הערבית והארמית. בביטוי **אזלת יד** בלשון ימינו המלה **אזלת** היא שם עצם – כנראה מתוך טעות הבנה – והמלה **יד** היא הסומך של השם **אזלה**. אדם אומר: הוועד גילה אזלת-יד בטיפול שנמסר לאחריותו. עם השתנות הפועל לשם אין עוד מקום לשקוד על הקריאה המקורית *az^elat*, שאין בדרך כלל שם עצם בלשונו בתנועת *a* ובשווא נע אחריה, להוציא כמה שמות פרטיים כגון **צִרְפָּת וְאַסְנִת**, שהשווא בהם הוא נע, כפי שמורה המתג המעיד על ההברה הראשונה שהיא פתוחה. כנגד זה יש שמות רבים בקמץ קטן ואחריו שווא נח, כגון **חֻקָּמָה, עֲרָמָה וְעִצְמָה** (משקלם הוא בן זוגו של המשקל הסגולי

שאלה דומה עולה בביטוי הרווח **הלך רוח**, אלא שביטוי זה כמות שהוא אינו מן המקרא. במקרא אין אלא "**הלך-נפש**" (קוהלת ו, ט), ואפשר לומר שהמשתמש בביטוי זה עצמו חייב לדייק במבטאו. המלה **הלך** המנוקדת בקמץ מתחת ללמ"ד היא צורת מקור נטוי, מעין **כתב ושמע**. אלא שהמקור הקושר את המקור אל השם גרם לחולם החסר להשתנות לקמץ קטן. בצירוף **הלך רוח** אין השם **הלך** מקור, והראיה לכך – שיש למלה זו ריבוי. כידוע, אין ריבוי לצורת המקור: לא **כתב** ולא **שמע** נוהגים בריבוי. משהחלו לומר **הלכי רוח**, הופקעה המלה **הלך** ממעמדה כמקור ונשתנתה לשם עצם לכל דבר. ואף כאן, כמו במלה **אזלה**, נשתנתה הגייתה של המלה **הלך** והחלו לבטא אותה בתנועת a; ולשווא הקפידו מורים להצמיד אותה להלך **נפש** ולתבוע בה קיום הקמץ הקטן. ברור שמעמדה החדש כשם עצם מקנה לה משקל חדש, שהרי מלים בשווא ובקמץ קטן (או, לפי מקורן, בשווא ובחולם חסר) נדירות מאוד בלשוננו. משעלתה שאלת הגייתו של השם **הלך** לדיון באקדמיה (ביום א' בסיוון התשמ"א) הוחלט לקיים בה את המבטא הרווח. צורת הריבוי שנשתגרה, **הלכי רוח**, חייבה אחת מן השתיים: אפשרות אחת הייתה לכלול את המלה **הלך** במשקל פָּעַל, ולנקדה **הִלֵּךְ** על דרך פָּרַס, פָּרַט, פָּלַל. לפי אפשרות זאת יש לצרף את המלה ליוצאים מן הכלל **כתב שטר ופסק, שריבויים פְּתָבִי, שְׁטָרִי, פְּסָקִי**, ובכך לאפשר את צורת הריבוי המקובלת **הִלְכִי**. האפשרות האחרת הייתה לצרף את **הלך** למשקל הסגולי על דרך **זָבַשׁ** או **סָבַךְ** ולנקדה בפתח, ואכן דרך זו היא שנתקבלה במליאת האקדמיה. לא נעלמה ממשתתפי הדיון גם האפשרות לנקד ולהגות **הִלֵּךְ רוח**, אבל הגייה זו לא נראתה מקובלת.

ולסיכום: שני מבטאים למלה **הלך**. בסמוך לנפש המבטא הוא **הִלֵּךְ** בקמץ קטן, ואין לצורה זאת ריבוי. בסמוך לרוח – **הִלֵּךְ**, ובריבוי **הִלְכִי רוח**.

מעין זה הוא השימוש במלה **רִבְתִּי**. מקורה בלשון העברית בראש ספר איכה, ובו באה המלה **רִבְתִּי** במעמד של נסמך, "העיר רִבְתִּי עָם", ופירושו: העיר רִבְתִּי עָם. היו"ד הנוספת היא צורה קדומה, כמו הו"ו בצירוף **חִיתוֹ ארץ**. אף בביטוי "רִבְתִּי בגוים" הבא בהמשך הפסוק באיכה אין רִבְתִּי

כזאת באה גם בכתובים נוספים, כגון "הולכי על דרך", "השכונים באהלים", וכגון הצירוף הסמוך באותו הפסוק "שְׁרָתִי בַמְּדִינֹת". השימוש הרגיל היום במלה **רבתי** הוא כבשם תואר שאינו נוטה ברבים, כגון: תל-אביב רבתי. המלה **רַבְתִּי** הופקעה ממעמדה התחבירי הקדום, והיא משמשת כתואר אחרי השם. השאלה היא אם יש לשימוש זה זכות קיום כל עיקר. אפשר לשלול את השימוש החדש בטענה שאין בו צורך, ובמקורותינו משמשת המלה **רבה** ממש בהוראה זו, כגון **צידון רבה**. הצורה **תל-אביב רבה** עשויה אפוא על-דרך מקורותינו יותר **מתל-אביב רבתי**. ואולם עובדה היא שזה דורות רבים יש ל**רבתי** משמעות של שם תואר, כמו **אל"ף רבתי**, ושוב אין כנראה אפשרות לעקור שימוש זה מלשוננו. אפשר שבהשגרת שם התואר סייעה הלשון הארמית, שבה "גדולה" היא **רַבְתִּי**, כגון פסיקתא **רבתי** כנגד פסיקתא זוטרתי. (צורה מעין **רבתי** אפשר למצוא בארמית הבבלית גם במערכת המספרים, ואין כאן מקום להאריך). נמצא אפוא, שהמקור העברי באיכה והשימוש בארמית הבבלית הם שהולידו יחדיו את **תל-אביב רבתי** (במלרע).

שינויים אלו מן המבטא המקורי אינם חלים בשום פנים על ביטויים מן המקרא שאין כל סיבה הגיונית לסטות מהם. שיבושים בעלמא הם וטעונים תיקון. לשם דוגמה – שני ביטויים: "כָּשֶׁל כֶּחֶסֶד" (נחמיה ד, ד) – רבים קוראים את המלה האחרונה **סֶבֶל**. כוונת הכתוב שהנושא את המשא כוחו כושל תחת משאו, והדברים שם כפשוטם, לפי שמדובר בפסוק על העושים בבניין החומה. ואין המקרא יוצא מידי פשוטו: לא כוח **הסבל** כושל; **הסֶבֶל** הוא שכוּחוֹ כושל. רבים רואים בסטייה מן המקור טעם לפגם וגורסים, שהמסרב לשאת בסבל הירושה שהוריש לנו הכתוב, מוטב לו שלא ישתמש במליצה כלל. כיוצא בו "הוֹן עֵתֶק" (משלי ח, יח). **עֵתֶק** הוא תואר להוֹן על דרך טְמָא, למשל. הוֹן עֵתֶק הוא הוֹן רב. מי ששינה **עֵתֶק** ל**עֵתֶק** הושפע, כנראה, מן הפסוק "יֵצֵא עֵתֶק מִפִּיכֶם" (ש"א ב, ג). אך אין זו המשמעות הראויה, שהרי **עֵתֶק** שבכל המקראות בתנ"ך פירושו דברי יוהרה והוא נזכר תמיד לגנאי.

הביטויים האלה דוגמה הם לרוב המכריע של המקראות שאין לשנות מהגיייתם, והמשנה מהם בורות תיחשב לו, מה שאין כן הביטויים **אזלת יד**, **הלך רוח** ו**תל-אביב רבתי**, שכבר נעקרו בשימושם ממשקלם הראשון וממילא נשתנתה הגיייתם.

במאג' זה היה פוסק שהחליקו מהר ומרד ב' מלכים אלה, והמלך מב' ימים אתה חבדן
לסיים משפטים בנקודה, בסימן שאלה או בסימן קריאה. סימנים אלו
שימושם שווה ברוב הלשונות הכתובות, מה שאין כן עניין הפסיק. בלשונות
אירופה ידועות בעיקר שתי שיטות העומדות זו כנגד זו: השיטה הגרמנית-
הרוסית, שהפיסוק בה מותנה במבנהו התחבירי של המשפט, וכנגדה השיטה
האנגלית שההנגנה (אינטונציה בלעז) היא עיקר גדול בה, והיא מאפשרת
חופש רב לכותב לפסק את דבריו על-פי שיקול דעתו, כך שהקורא יחויב
לעקוב אחר כוונתו האמיתית של הכותב ויקרא את דבריו כפי שעלו בלבו.
ועד הלשון קבע כללי פיסוק ברוח הפיסוק הגרמני-הרוסי, ועל-פיהם
מתחייבים פסיקים רבים, ולעתים באות שלוש מלים רצופות ואחרי כל
אחת מהן פסיק. הפסיקים מסומנים בין במקומות שאדם קוטע בהם את
קריאתו ובין במקומות שאינו קוטע אותה כלל. למשל: "נראה, שמחר, אם
החזאי, שבישר על גשמים, לא טעה, לא נוכל לצאת לדרך". יש הטוענים
שריבוי הפסיקים אף אינו מכוון ללשון העברית, והיה מי שטען שאם
המשפטים עשויים כהלכה אדם יכול לרוץ בקריאתם בלי סימני פיסוק כלל.
(גישה זו מוצגת בספרו של א' מירסקי הפיסוק של הסגנון העברי, ספר
שנכתב מתחילתו ועד סופו ללא סימן פיסוק אחד!)

נמנו אפוא חברי האקדמיה וגמרו להפוך בכללים שוב ולהציע הצעות
חדשות - בעיקר כדי לקצץ בפסיקים. הדברים נידונו בוועדות האקדמיה
ובמליאתה, ובשעת כתיבת הדברים טרם נסתיים הדיון. בכל הדיונים שהיו
עד עתה עלתה תמיד השאלה, אם מן הדין להעניק חופש גמור לכותב

להחליט מתי הוא מבקש לזנות נט מזה בן המעשה, שמתן חופש מעין
זו יגרום מצד אחד מחיקה כוללת של הפסיקים, ומצד אחר הוא יגרום
שימוש יתר בפסיקים, שיהיה בו כדי להפריע.

הסיפורת העברית מלאה דוגמאות של חיסור וריבוי של פסיקים, ואין
ספק שלא תמיד הייתה בהם יד מכוונת, הגם שאפשר למצוא סיבות לא-
מודעות להיעדרם או להימצאם בשפע, כפי שיוכיחו למשל משפטים אלו
מאחד הרומנים:

ככל שתיסגר בין ספרך, במחשבותיך, רצוא-זשוב, מחלחל החוץ פנימה: נהם
מכוניות בכביש, למטה; קול אישה המצווחת על ילדתה, בבית שממול, ומקלט
הרדיו...

מתי נסעתי בפעם האחרונה כך, בסוף הלילה, לבדי, ביופי שכזה, בשקט שכזה,
לחפש תשובה שערכה, לפחות עתה, שווה לי כמעט לערך החיים כולם?

משפטים מסוג זה הקוטעים את רצף הקריאה מפריעים לריכוז הטבעי
של אדם הקורא את הרומן קריאה רהוטה.

כמובן, הפְּסִיק נועד מעיקרו לסייע להבנת הנקרא, ובמקום שאין בו כל
סיוע הוא מיותר. ניתן את דעתנו למשפט הקודם, שסימננו בו פסיק אחר
המלה **כמובן**. מעתה יהיה הכותב רשאי לחסר ממנו את הפְּסִיק, אם ימצא
לנכון לעשות כן. אמנם, בעיקרו של דבר יקוים גם עכשיו הכלל, ש"ביטוי
מוסגר טעון פסיקים לפניו ולאחריו", אבל נוסף בו דבר של חידוש בזה
הלשון: "כשהביטוי קצר, אפשר שלא לסגור אותו כלל", כגון הדוגמאות
"ראובן למשל אדם נוח לבריות הוא", או "אין בידינו כמובן להדביר את
המחלה", או "בעיר מתרוצצים לבושתנו ילדים רעבים לחם". בכל
המשפטים האלה יש כמובן דרך חלופית שנכתבה בכללי הפיסוק בראש
הסעיף, והיא, כאמור, שביטוי מוסגר טעון פסיקים. החידוש הוא באפשרות
להשמיט את הפסיקים בביטויים קצרים (בכללים הקודמים נכתבה
אפשרות זו בהערה ובניסוח מתון יותר).

עיקר הבעיה הוא הפְּסִיק במשפטים מאוחדים ובמשפטים משועבדים, ועל
כך נדווח בחוברות הבאות, לאחר שיידונו הדברים באקדמיה.

להרגיש את זרוּתוֹ. ברור שיש כאן חיקוי ללשונות אחרות. קריין הנפרד ממאזיניו ב"יום טוב לכולכם" מחקה *bonne journée a tous*. קריין המתחיל את שידורו ב"צהריים טובים" מחקה *good afternoon*. אולם ברכות אלו יפות לצרפתית ולאנגלית, ואינן קיימות בגרמנית, ברוסית ובלשונות אחרות. כל שפה וברכותיה, ומדוע לא נסתפק גם אנחנו במה שמקובל בעברית?

חידושים שיש בהם כדי לפגוע במנהגי לשון קבועים, יש בהם טעם לפגם. הברכה הרגילה בעברית כאשר נפגשים או נפרדים היא "שלום". ברכה זו נוהגת בכל שעות היממה. כאשר נפגשים בבוקר או בערב נהוג גם לברך בברכת "בוקר טוב" ("בוקר אור") או "ערב טוב". נוהגת גם הברכה "לילה טוב", והיא בעיקר ברכת פרדה בלילה, כמו האיחול "ליל מנוחה".

"בוקר טוב", "ערב טוב" ו"לילה טוב" מקורן בידיש ובשפות אחרות שהיו שגורות בפי מחדשי הדיבור העברי. ברכות אחרות הנוהגות בידיש לא תורגמו לעברית: "א גוטן טאָג", "גוט שבת (שאבעס)", "גוט יונטעף", והוא משום שהשימוש ב"יום טוב" כתרגום של "א גוטן טאָג" ושל הברכות המקבילות בגרמנית ובשפות הרומניות והסלביות נחשב אז כבלתי אפשרי בגלל המשמע "חג", הדבק בצירוף הזה מאז תקופת המשנה.

"שבת שלום" היא נוסח הברכה במקום "שבת טוב" או "שבת טובה", שהוא נוסח התרגום מידיש, ואפשר שהמין הדקדוקי של שבת, שאינו חד-משמעי, הוא שגרם לדחיית התרגום הזה (מעידה על כך המחלוקת בעניין "שבת שלום ומבורך").

מדוע נתקבלה הברכה "חג שמח" ולא "חג טוב" (כ"גוט יונטעף" בידיש)? ההסבר הוא קצת מסובך, אבל גם מכאן ניתן ללמוד שמוטב להימנע מ"יום טוב" ולהעדיף בשעת הצורך "יום נאה" (יפה, נחמד וכו').

ומה נמצאנו למדים לגבי "צהריים טובים"? "בוקר טוב", "ערב טוב" ו"לילה טוב" הן נוסחאות קצרות ופשוטות, מה שאין כן "צהריים טובים".

בשפות אחרות, להשתמש במלה הזאת ובמקבילותיה (midi, Mittag, sooo וכו') לשעות מאוחרות יותר. על כן מוזר לשמוע את הברכה "צהריים טובים" בתכניות הרדיו בין השעות 3 ל-4 דווקא. בתכניות רדיו אחרות שומעים לפעמים "אחר [ה]צהריים טובים". מי שאומר כך מכיר בפגם שהזכרנו ומנסה לתרגם מילולית good afternoon. אלא שהביטוי המתקן ארוך וכבד, ואף מבחינה דקדוקית ספק אם כשר הוא למהדרין ("טוב"? "טובים"?)

סיכומו של דבר: מוטב לוותר על "צהריים טובים" וגם על "אחר הצהריים טובים" (או "טוב"). בשעות שאין לא בוקר ולא ערב כדאי להשתמש בברכה העברית העתיקה-החדשה "שלום", היפה לכל שעות היום.

שמואל אבישר

תַּשְׁתִּית, זו"נ

השם תַּשְׁתִּית מצוין במילונים כשם נקבי ("תשתית, נ"). קביעה זו מושתתת על ההנחה שהתי"ו המסיימת שבשם זה היא תי"ו לא-שורשית. לאמור: השורש של שם זה הוא ש-ת-י (ולא ש-ת-ת), כמו בשם אבן השתייה, ולכן דינו כדין שמות נקביים, ודוגמתו תַּצְפִּית (צ-פ-י), תַּגְלִית (ג-ל-י), תַּדְחִית (ד-ח-י), תַּרְבִּית (ר-ב-י) וכיוצא בהם. מה שאין כן לגבי שמות כמו תַּסְקִית (ס-כ-ת), שְׁרוּת (ש-ר-ת), עוּוּת (ע-ו-ת), צִיוּת (צ-י-ת) וכדומה – שכאן התי"ו היא שורשית, ולכן אלה הם שמות זכריים.

מצד אחר, מוצאים אנו לשונות כגון: "רבי יצחק (נפחא) אמר: אבן ירה הקב"ה בים, ממנו נשתת העולם" (יומא נד ע"ב); "דברים של תוהו שהעולם משותת עליהם" (סנהדרין כו ע"ב). מצלילי לשון אלה עולה שהתי"ו שבסוף תשתית היא תי"ו שורשית (ש-ת-ת), דוגמת השם תַּסְקִית (ס-כ-ת), ולפיכך דינו כדין שמות זכריים.

נמצאנו למדים, כי השם תשתית הוא שם דו-מיני, דוגמת רוּחַ, לְשׁוֹן, דָּרָד ועוד, ובדין שהמילון ינקוט לשון "תשתית, זו"נ".

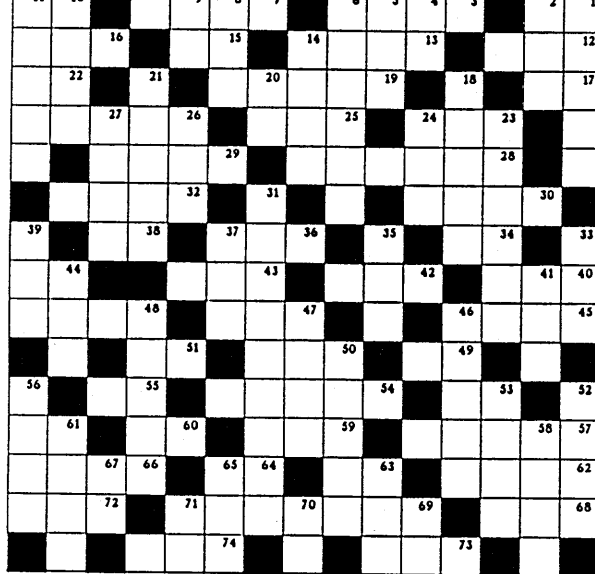
צבי קמינקר

של ספרו שלוש שקדמו לבן יהודה. מאז פורסם הספר לפני למעלה מעשר שנים אסף המחבר עדויות רבות על הדיבור העברי דורות רבים לפני בן-יהודה. מלבד הסקירה על ארבעת האישים בני המאה הי"ט (יוסף הלוי, ברוך מיטרני, מנחם פרחי ונסים בכר), המחבר מביא עדויות על דיבור עברי מן המאה הט"ו ואילך. (עדות אחת, על אלדד הדני, היא מן המאה התשיעית!)

מטרת החוברת היא להוכיח "שאין יסוד לתפיסה הפשטנית... כאילו הדיבור העברי מת מאות שנים, עד שקם בן-יהודה והחיה אותו". ומציין המחבר, שאף בן-יהודה עצמו ראה כך את הדברים. כמובן, אין בדברים כדי לגרוע מחשיבות מפעלו של בן-יהודה; הם מאירים ומבהירים את הרקע למפעל זה. ועוד מטרה לו למחבר: "שתלמידי בתי-הספר מבני 'עדות המזרח' יוכלו להתגאות גם ב'גיבורים' מבני עדותיהם ואף להזדהות אתם".

ספרו של ראובן סיוון הוויות וחוויות בלשוננו המתחדשת הוא עריכה מחודשת של רשימות שנתפרסמו ברובן בלשוננו לעם. המחבר ערך את הדברים מחדש בחמישה שערים: דקדוק ושימוש הלשון; חינוך ולשון; חידושי לשון; אירועים בחיי הלשון; תורה ולשון. כל שער עשוי פרקים פרקים, הבאים בסדר האלף-בית. הספר נאה וקל לקריאה. איורים נאים תורמים ליופיו של הספר ולהומור המיוחד המוסיף לו חן.

על פי הגדרתו של המחבר יש בספר רשימות "על הוויות וחוויות בלשוננו בעידן עֲדֻנְתָּה, במקום חִיּוּתָה, כאן בְּאֶרֶץ ובירושלים עיר הקודש, עיר מולדתי, עֶרֶס התחדשות הדיבור העברי". הרבה מחיותה של הלשון ומרעננותה - בספר זה.

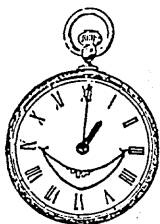

אופקי

1. יחידה בתפר 3. צומת קומות 7. סטאטוס 10. למוות ולסרפא 12. התקן לבקרה 13. ממנו עשוי הבד האמיתי 15. מסתובב 16. רקמה של עור, עצם או איבר כלשהו במקום אלו שנפגעו 17. שלמטה מן... 19. הוקוס פוקוס 22. פר טיבטי 23. התקן אחיזה המורכב משתי לחיים ומקפיץ 25. ארי 26. מוניטור 28. מצב של התחרות והתנגדות 29. פרי לפני גמר תבשלתו 30. פרייטור 32. סיכת ח' 34. רוח רעה 36. ביטוי 38. גבעה בעלת ראש קטום 40. מבנה מקורה שלאורכו שדרת עמודים (ח') 42. התנגדות להחלטה של רשות מנהלית לפני רשות מנהלית גבוהה ממנה 43. דמי שתייה 44. מטבע בערכו המלא 45. היא עולה או יורדת לפי השגיאה 47. דג feedback 48. זָרָם מלמעלה 51. תשלום חובה 53. חצי עולם 54. גרוויטציה 55. צד אחד של מעטפת גוף 57. גנרטור 59. מין בהמה 60. סימן 61. חבורה מתבדלת 62. רחמים 63. נְגִנְרָה 64. הזכר בבקר 66. קשוח לכיוון אחד 68. בעל הכבשה הידוע 69. המאבד אותם מבולבל או חסר שליטה 72. קלט 73. מות רקמה בתוך הגוף החי, נְקְרוֹזיס 74. במול

אנכי

1. איבר מלאכותי 2. שמיכת פלומה 4. לשון המפתח 5. תא 6. "לורד" 8. מעוף 9. מרקע המחשב 10. בעבר - כבר חורף, עכשיו - עדיין לא 11. פלייר 14. אישיאס 18. מונע פעולה 20. אשת אחשוורוש אחרי שנגזר סופה 21. מכשיר לעילוי חוט בקוף המחס 23. אפתיה 24. הדרך 26. חומר רך (למשל, בתוך שן) 27. צילינדר 31. ניתוח קיסרי 33. דינו 35. מתג 37. ממלכת עוג 39. רצועה קצרה ודקיקה 41. חלקק הרחב והשטוח של העלה 44. יחידה למדידת הרווח בין גובה שני צלילים 46. קונטיינר 47. רצועה הכביש המיועדת לנסיעת טור אחד של כלי רכב 48. מאכל בהמות 50. כלי למיזור מלח או פלפל וכד' 52. בלָנְדֶר 53. ציקוריה 56. לומבגו 58. ציוד המשמש לעיבוד נתונים 61. שם הכתוב בשער הספר או בראש מסמך וכד' 63. הרווח חצר שבין אריחים שסותמים במקָך (ח') 65. זָקֵר 67. רדיד 69. גוי 70. אנהח ספרותית 71. בקיצור: למדן

ו. שיחקה לו השעה

ה. טביעת עין

ד. תלוי ועומד

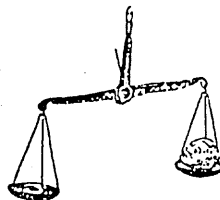

+ 0

ט. אני ואפסי עוד

ח. רחב ידיים

ז. קלות ראש

יא. אחד בפה ואחד בלב

י. חתיכה ראוויה להתכבד בה

מר גבי ביטון מקריית ים פתר נכונה את החידון.

